

Ο ρόλος του Ιατροσυνεδρίου στην Ελληνική Οδοντιατρική κατά την περίοδο 1834-1924

Δ. Κουτρούμπας*, Γ. Βουγιουκλάκης**

The role of Royal Chamber of Doctors of Medicine in Greek dentistry during 1834-1924

D. Koutroumpas*, G. Vougiouklakis**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Βασιλικό Ιατροσυνέδριο υπήρξε το ανώτατο συμβουλευτικό όργανο σε θέματα Δημόσιας Υγείας. Συστάθηκε από την Αντιβασιλεία το 1834 με κύρια αποστολή, σε ό,τι αφορά το πεδίο της Οδοντιατρικής, τη διενέργεια εξετάσεων για την απόκτηση επαγγελματικής άδειας οδοντιάτρων και τη διασφάλιση της Δημόσιας Υγείας σε σχέση με οδοντιατρικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα την κυκλοφορία στο Βασίλειο της Ελλάδας προϊόντων για οδοντιατρική χρήση. Μέσα από τις σελίδες των διασωθέντων πρακτικών αποτυπώνεται γλαφυρά το οδοντιατρικό γίνεσθαι της χώρας μέχρι κατά το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αι. Τίθενται εν αμφιβόλω οι μέχρι σήμερα θεωρήσεις για την εκπαιδευτική δραστηριότητα των ιδιωτικών οδοντιατρικών σχολών, καθώς το Ιατροσυνέδριο αρνούνταν την αναγνώριση της παρουσίας τους και υποβίβαζε τα πτυχία, τα οποία παρείχαν σε πιστοποιητικά άσκησης εργαστηρίων των οδοντιάτρων Μ. Δέρβη και Δ. Καρακατσάνη.

* Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Οδοντιατρικής Σχολής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

** Ομότιμος Καθηγητής, Επιστημονικός Υπεύθυνος Μουσείου Τμήματος Οδοντιατρικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

SUMMARY

The Royal Chamber of Doctors of medicine was the supreme advisory board in matters of public health. It was founded by the regency in 1834. Its mission in the field of dentistry was mainly to held authorization exams to practice dentistry and also to ensure public health in dental matters. As an example is the certification of products for dental use.

A lot of interesting information is included in the historical archives of the Board that enlightens dental status in the newly established Greek Kingdom. We can draw the borderlines of dental education and practice at the rise of 20th century. According to the New Greek State Legislation anyone who wished to practice dentistry in Greece should take qualification exams which were held by the Chamber of Doctors. In that way charlatans would be eliminated. However the qualification of the participants was far from what the board believed as necessary. They took efforts to upgrade of the dental profession suggesting minimum

* Postdoctoral Researcher, School of Dentistry, National and Kapodistrian University of Athens

** Professor Emeritus, Scientific Curator Museum of Dentistry, School of Dentistry, National and Kapodistrian University of Athens

Τέλος το Ιατροσυνέδριο πρωτοστάτησε στην αναβάθμιση των προσόντων των υποψηφίων οδοντιάτρων και συμβάλλει αποφασιστικά στη δημιουργία του Οδοντοϊατρικού Σχολείου.

Λέξεις κλειδιά: Ιατροσυνέδριο, Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο, Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής, Οδοντοϊατρικό Σχολείο, άδεια εξάσκησης του οδοντιατρικού επαγγέλματος στην Ελλάδα, Πανελλήνια Οδοντοϊατρική Εταιρεία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κανείς κλάδος της δημοσίου υπηρεσίας δεν ήταν εις άθλιεστέραν κατάστασιν, όταν η Α.Μ. έφθασεν εις τήν Ελλάδα, ως ό της Ιατρικής. Ούτε νόμοι υπήρχον ούτε έπαγρυπνησις, ούτε εξουσία, διά νά κανονίση τά χρέη τών ιατρών. Δέν υπήρχε επίσης σχολείον Ιατρικής, προσδιορισμένον νά προσφυλάττη τήν όλέθριον επιρρόην πολλών καί μεγάλων κινδύνων¹.

Δεν υπάρχουν μελανότερα χρώματα για να περιγραφεί η δημόσια υγεία και η υγειονομική διοικητική οργάνωση, η οποία επικρατούσε στο νεότευκτο Βασίλειο της Ελλάδας. Η δε κατάσταση μπορεί να χαρακτηριστεί ως δραματική, καθώς οι συνθήκες υγείας του πληθυσμού ήταν απελπιστικές: επιδημίες διαδέχονταν η μία την άλλη, τυφοειδείς και παρατυφοειδείς λοιμώξεις έπλητταν ακατάπαυστα την επικράτεια με αποκορύφωμα τη μεγάλη μάστιγα της ελονοσίας².

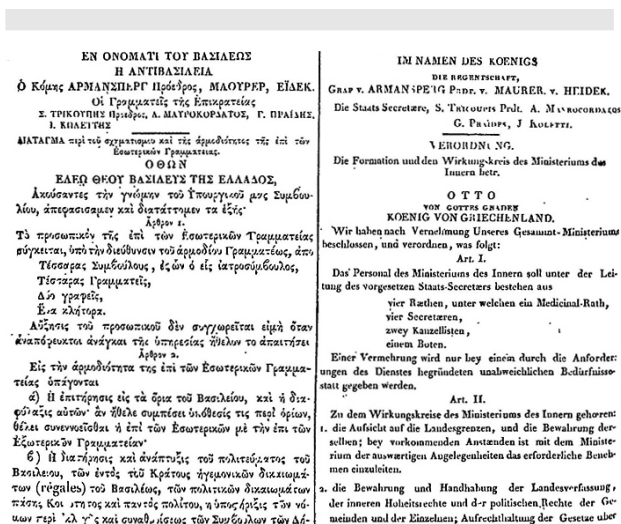
Πρό πάντος άλλου ή Κυβέρνησις είχεν ανάγκην ενός όργάνου διά νά προτείνη τούς Νόμους, νά προσδιορίζη τά Ιατρικά ύπουργήματα, καί νά κανονίζη τά της γενικής έπαγρυπνήσεως της δημοσίου υγείας³. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Αντιβασιλεία προσπάθησε εξ αρχής να οργανώσει τη δημόσια υγεία με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η πρώτη ενέργειά της ήταν ο διορισμός ιατροσυμβούλου στο ιδρυτικό διάταγμα της Γραμματείας Εσωτερικών (το τότε Υπουργείο Εσωτερικών). Όπως προκύπτει από το φύλλο 14 της 13ης Απριλίου 1833 της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως θεσμοθετήθηκαν τέσσερεις θέσεις συμβούλων έξ ών ό είς ιατροσύμβουλος (*unter welchem ein Medicinal - Rath*)⁴. (Εικόνα 1)

Στο ίδιο διάταγμα, μεταξύ των πρώτων αρμοδιοτήτων με τις οποίες επιφορτίζεται ο ιατροσύμβουλος, εκτός από το νά έπαγρυπνιή εις τόν Ιατρικόν κλάδον, είναι ο έλεγχος της Υγειονομικής Αστυνομίας. Σαφέστατα αποτελεί μια πρόνοια του νομοθέτη για την τιθάσευση της εκτεταμένης αγυρτείας, η οποία ταλάνιζε το νεοελληνικό κράτος. Όταν πλέον συνεστήθη στοιχειωδώς ένας υγειονομικός ελεγκτικός μηχανισμός, με το διορισμό δέκα ιατρών σε κάθε έναν από τους νομούς του Ελλαδικού βασιλείου, τότε πλέον ωρίμασαν οι συνθήκες για τη συγκρότηση ενός συμβουλευτικού οργάνου, το οποίο θα είχε ως αποστολή την προάσπιση της δημόσιας υγείας. Από τις πρώτες αρμοδιότητές του ήταν να προτείνει, να εξετάζει, να ερμηνεύει και να γνωμοδοτεί νόμους και κανονισμούς σχετικά με τη δημόσια υγεία.

requirements for the participants. The existence of private dental schools in Athens is doubted as in the records there are only mentioned certificates of training by private dentists, as Dervis and Karakatsanis, in their private offices but not in a dental school. Though the state was not very willing to legislate the appropriate law, the persistence of the chamber members was not in vain. Through the preserved records of the archive we follow step by step the development of the dental practice in Greece and the foundation of the first Dental School.

The overall role of the Royal Chamber of Doctors of medicine was critical to the transition of the dental profession in Greece from uneducated practitioners to scientifically educated dentists.

Key Words: Royal Medical Board, Royal Chamber of Doctors of Medicine, History of Supreme Board of Public Health, History of Dentistry, Modern Greek dentistry, Dental School, Greek Dental Society, dental products, dental profession

Εικ. 1: Απόσπασμα Φ.Ε.Κ. 14/13.04.1833 Την περίοδο της Αντιβασιλείας οι νόμοι δημοσιεύονταν τόσο στην Ελληνική όσο και στην Γερμανική γλώσσα.

Το Ιατροσυνέδριο ιδρύθηκε με Βασιλικό Διάταγμα δημοσιευμένο στο υπ. αριθ. 24 φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως την 13 Μαΐου 1834. Επρόκειτο για ένα επταμελές όργανο το οποίο απαρτιζόταν από τον Πρόεδρο και έξι μέλη. Από αυτά, τα τέσσερα ήταν ιατροί και δύο φαρμακοποιοί. Για τους ιατρούς υπήρχε απαίτηση του νομοθέτη να γνωρίζουν θεωρητικά και πρακτικά ιατρική, χειρουργική και μαιευτική. Αντίστοιχα, οι φαρμακοποιοί θα έπρεπε να γνωρίζουν θεωρητικά και πρακτικά την φαρμακευτική. Παράλληλα υπήρχε πρόνοια για τη μελλοντική συμμετοχή δύο κτηνιάτρων σε σχετικά ζητήματα. Αντιθέτως, δεν υπήρχε καμία πρόβλεψη για την ύπαρξη οδοντιάτρων. Ο πρώτος οδοντίατρος ο οποίος διορίστηκε ως μέλος του Ιατροσυνεδρίου ήταν ο Λ. Κόκκορης. Ο διορισμός του πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 1915⁵ και όχι το 1914 όπως πιστεύονταν μέχρι σήμερα⁶.

Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να ξενίζει για μια σειρά από λόγους. Καταρχάς, η πρώτη Οδοντιατρική Σχολή ιδρύθηκε στη Βαλτιμόρη της Αμερικής μόλις το 1840 και η École Dentaire de Paris το 1880, άρα ήταν αδύνατο στο Ελληνικό Βασίλειο να δραστηριοποιούνται επαγγελματικά αμιγώς οδοντίατροι πτυχιούχοι Οδοντιατρικής σχολής. Η μόνη αναφορά σε οδοντίατρο γίνεται για τον οδοντίατρο του Βασιλιά Όθωνα, επ' ονόματι Λεβί, αλλά και πάλι είναι αμφίβολη η ύπαρξή του⁷. Από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι μέχρι τον Μάρτιο του 1836 το Ιατροσυνέδριο χορήγησε διπλώματα σε 68 ιατρούς, 33 χειρουργούς, 10 φαρμακοπώλες, 11 μαίες και κανένα σε οδοντίατρο⁸. Όλα αυτά τα στοιχεία συνηγούνται στη μη συμμετοχή οδοντιάτρου στο Ιατροσυνέδριο, εφόσον δεν υπήρχαν τα κατάλληλα πρόσωπα για να το στελεχώσουν και η Οδοντιατρική ως αυτόνομο επιστημονικό πεδίο ήταν ανύπαρκτο. Βέβαια, η αναγνώρισή του ως ιδιαίτερου επαγγέλματος υγείας με το Β.Δ. του 1834 αποτελεί ένα ση-

μαντικό σταθμό στην εξέλιξη του οδοντιατρικού επαγγέλματος στην Ελλάδα.

Ο ρόλος τον οποίο κλήθηκε να διαδραματίσει το Ιατροσυνέδριο σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο (ΦΕΚ 24/13-5-1834) είχε τρεις κυρίως δράσεις: α) να διενεργεί εξετάσεις απόκτησης επαγγελματικής άδειας ιατρών, χειρουργών, οδοντοϊατρών, κτηνιάτρων, φαρμακοποιών και μαιών, β) να γνωμοδοτεί σε ιατροδικαστικές υποθέσεις και γ) να εξετάζει θέματα που άπτονται της δημόσιας υγιεινής και της υγείας. Ήταν ένα συμβουλευτικό σώμα το οποίο υπαγόταν στην Γραμματεία Εσωτερικών.

Μια από τις πρώτες ενέργειες της Αντιβασιλείας κατόπιν συστάσεως του Ιατροσυνεδρίου ήταν η πρόσκληση όλων των ιατρών, χειρουργών, οδοντιάτρων, κτηνιάτρων, φαρμακοποιών και μαιών για την απογραφή τους, ώστε να συνεχίσουν να δραστηριοποιούνται επαγγελματικά εντός της ελληνικής επικράτειας πληρώντας κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις. Δηλαδή, με το Βασιλικό Διάταγμα *Περί των ήδη μετερχομένων εις την Ελλάδα την ιατρικήν, χειρουργικήν, οδοντικήν, κτηνιατρίαν, φαρμακοποιάν και μαιευτικήν* (ΦΕΚ Α 22/ 23-6-1834) και το ελληνικό κράτος προσπαθεί, μέσω του θεσμού του Ιατροσυνεδρίου, να θέσει τους όρους αποδοχής και άσκησης των επαγγελματιών της υγείας με τον στοιχειώδη έλεγχο των ιατρικών γνώσεων των υποψηφίων. Δεδομένου ότι ελάχιστοι ήταν οι επιστήμονες ιατροί, μαίες, φαρμακοποιοί και ανύπαρκτοι οι οδοντίατροι, ενώ την ίδια στιγμή οι υγειονομικές ανάγκες ήταν τεράστιες, θεσμοθετήθηκε η απόκτηση άδειας εξασκήσεως του Ιατροσυνεδρίου. Η χορήγησή της πραγματοποιούνταν κατόπιν εξετάσεων, στις οποίες μπορούσε να συμμετάσχει οποιοσδήποτε χωρίς κανέναν περιορισμό ως προς την κατοχή ή μη τίτλου σπουδών. Αν και είχε επικρατήσει, ακόμα και στη νομοθεσία να αναφέρεται ως Ιατροσυνέδριο, ο επίσημος τίτλος του είναι *Βασιλικόν Ιατρικόν Συμβούλιον*. Το δε σύμβολό του είναι ιδιαίτερος περίτεχνο αποτελούμενο από ένα εξακτινο αστέρι, ένα φιαλίδιο παρόμοιο με αυτά στα οποία φυλάσσονταν φάρμακα υγρής μορφής κατά την αρχαιότητα, ο γνωστός όφης που συνοδεύει τον Ασκληπιό και είναι άμεσα συνδεδεμένος με την Ιατρική, ένα ρόπαλο, ένα κλαδί ελιάς και ένα κλαδί δάφνης. Όπως όμως γίνεται αντιληπτό από το περιεχόμενο του εικονιζόμενου εγγράφου αποκαλείται ως Ιατροσυνέδριο (Εικόνα 2), ενώ συχνά στα πρακτικά αναγράφεται και ως Σωματείο⁹. Αργότερα, το έτος 1922, μετονομάζεται σε Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο (Α.Υ.Σ.) υπαγόμενο στο νεοσύστατο Υπουργείο Υγιεινής και Πρόνοιας¹⁰ και αναφέρεται με αυτόν τον όρο, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις δηλώνεται και ως Σώμα¹¹.

Ο ρόλος και η συμβολή του Ιατροσυνεδρίου δεν έχουν μελετηθεί ιδιαίτερα. Η πλέον σημαντική έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Κούζη το 1946, ωστόσο έως και σήμερα έχει χαθεί κρίσιμος όγκος των πρακτικών. Φαίνεται ότι ο Κούζης είχε στη διάθεσή του όλους του τόμους των πρακτικών του Ιατροσυνεδρίου από της συστάσεώς του¹². Δυστυχώς, σήμερα το μεγαλύτερο μέρος των πρακτικών των συνεδριάσεων έχει απολεσθεί και μόνο ένα μικρό μέρος αυτών έχει διασωθεί. Συγκεκριμένα,

Εικ. 2: Έγγραφο του Βασιλικού Ιατρικού Συμβουλίου με ημερομηνία 25 Αυγούστου 1848. Στο κείμενο αναφέρεται ως Ιατροσυνέδριο (Γενικά Αρχεία του Κράτους).

στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και στη Συλλογή Αρχείων Γιάννη Βλαχογιάννη εντοπίζεται Φάκελος με έγγραφα του Ιατροσυνεδρίου των ετών 1835, 1836, 1837 και 1857. Κατόπιν ενδελεχούς ελέγχου και συστηματικής αρχειακής έρευνας δεν εντοπίστηκε κανένα έγγραφο το οποίο να αφορά το οδοντιατρικό επάγγελμα για τα προαναφερθέντα έτη. Ωστόσο, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.), τμήμα του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης, φυλάσσονται ορισμένα κρίσιμα και άκρως ενδιαφέροντα πρακτικά:

1. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου,
14 Δεκεμβρίου 1900 - 28 Οκτωβρίου 1902
2. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου,
1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906
3. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου,
16 Αυγούστου 1914 - 17 Οκτωβρίου 1915
4. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου,
21 Οκτωβρίου 1915 - 16 Φεβρουαρίου 1917
5. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου,
20 Φεβρουαρίου 1920 - 4 Σεπτεμβρίου 1921
6. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου, 21 Μαρτίου 1923 - 3 Μαρτίου 1924
7. Πρακτικά Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου - Τμήματος Δημόσιας Υγείας, 1949

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Αν και δεν μπορούμε να σχηματίσουμε μια πλήρη εικόνα, εντούτοις τα εν λόγω πρακτικά και ειδικά οι τέσσερις πρώτοι τόμοι είναι ιδιαίτερως σημαντικοί καθώς διαφωτίζουν άγνωστες πτυχές της ανάπτυξης και εξέλιξης της Οδοντιατρικής, αλλά και της Δημόσιας Υγείας στο Νεοελληνικό Κράτος. Οι ίδιοι τόμοι πρακτικών φανερώνουν ότι το Ιατροσυνέδριο ήταν ο θεσμός ο οποίος προσπάθησε με σθένος να αναβαθμίσει το οδοντιατρικό επάγ-

γγελμα, ακόμα και ενάντια στις μικροπολιτικές σκοπιμότητες που εμφιλοχωρούσαν στις αποφάσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, στο οποίο υπαγόταν.

Στα πρακτικά του Ιατροσυνεδρίου ανευρίσκεται πληθώρα αναφορών σχετικά με την υγειονομική κατάσταση της χώρας. Για παράδειγμα, εντοπίζονται έγγραφές με τίτλο *Περί της έν Κερκύρα χολέρας*, όπου καταγράφεται ανά ημέρα ο αριθμός των κρουσμάτων και ο αριθμός των θανόντων¹³. Άλλες έγγραφές, όπως *Περί της πορείας της πανώλους έν Αίγύπτου*¹⁴ ή και *Περί της Άτταλεία πανώλους*¹⁵ φανερώνουν ότι το Ιατροσυνέδριο αποτελεί έναν νευραλγικό υγειονομικό θεσμό για τη δημόσια υγεία, ο οποίος βρίσκεται σε στενή επαφή με την αλλοδαπή δεχόμενος πληροφορίες τόσο για την εμφάνιση μολυσματικών νόσων όσο και επιστημονικών δεδομένων από υγειονομικούς φορείς εξωτερικού. Είναι χαρακτηριστική η λήψη, μέσω της Γερμανικής Πρεσβείας στην Αθήνα, πονημάτων τα οποία περιείχαν υγειονομικές οδηγίες του Γερμανικού Στρατού¹⁶, αλλά και των πρακτικών του Διεθνούς Υγειονομικού Συμβουλίου Κωνσταντινουπόλεως διαμέσου του έλληνα αντιπροσώπου¹⁷. Σε ό,τι αφορά την οδοντιατρική, το Ιατροσυνέδριο ενημερώνεται συστηματικά για τις εκδόσεις με οδοντιατρικό επιστημονικό περιεχόμενο. Λόγου χάρη ο οδοντίατρος Θ. Μποσινάκης γνωστοποιεί στο Ιατροσυνέδριο, αποστέλλοντας ανάτυπο, για την έκδοση του έργου του *Όδοντοϊατρικός Άτλας*. Το εν λόγω βιβλίο έχει ψηφιοποιηθεί και είναι προσβάσιμο διαδικτυακά στον ιστότοπο του Μουσείου του Τμήματος Οδοντιατρικής Ε.Κ.Π.Α. Επίσης, ο Μποσινάκης ενημερώνει και για την κυκλοφορία της πρώτης, ίσως, οδοντιατρικής εφημερίδας η οποία έφερε τον τίτλο *Όδοντοϊατρικός Μηνύτωρ* το 1906¹⁸, δέκα χρόνια πριν από την έναρξη λειτουργίας του Οδοντοϊατρικού Σχολείου.

Ταυτόχρονα, το Ιατροσυνέδριο εξέδιδε οδηγίες για την αντιμετώπιση μολυσματικών νόσων. Παράδειγμα αποτελεί η έκδοση οδηγιών για την προφύλαξη από τον εξανθηματικό τύφο¹⁹. Βέβαια οι αναφορές ποικίλουν σε θεματολογία καθώς βρίσκουμε και έγγραφές όπως *Περί των κρυφίων οίκων άνοχής*²⁰ ή *Περί άπαγορεύσεως έκτελέσεως πειραμάτων ύπνωτισμού καί μαγνητισμού*. Η σχετική έγγραφη αναφέρει: «Τό Ιατροσυνέδριον μανθάνει έξωδίκως ότι επί της σκηνής του δημοτικού θεάτρου πρόκειται νά έκτελεσθώσι τήν προσεχή Παρασκευήν πειράματα ύπνωτισμού καί μαγνητισμού παρά τινος άγύρτου. Τό Ιατροσυνέδριο θεωρεί καθήκον του νά παρακαλέση καί πάλιν τό Υπουργείον των Έσωτερικών ν' άπαγορεύση πάση δυνάμει τήν έκτέλεσιν τοιούτων πειραμάτων δημοσία καί άν άκόμη ταύτα πρόκειται νά έκτελεσθώσι παρ' έπιστήμονος ιατρού. Τά τοιούτου είδους πειράματα δρῶσιν έπιβλαβώς εις τήν υγείαν²¹.»

Η αγυρτεία δεν αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο ενδημεί αποκλειστικά στον χώρο της Ιατρικής στην Ελλάδα. Απεναντίας, ο οδοντιατρικός τσαρλατανισμός ταλάνισε τον διεθνή και ελληνικό οδοντιατρικό κόσμο τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι. κλονίζοντας συθέμελα την εμπιστοσύνη του κοινού στους πραγματικούς επαγγελματίες της οδοντιατρικής.

ΤΟ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΔΟΝΤΟΙΑΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Η *έν Άθηναις Πανελληνίους Οδοντοιατρική Εταιρεία* εντοπίζεται στον πρώτο τόμο των πρακτικών του Ιατροσυνεδρίου διαμαρτυρούμενη για τους παρανόμως - πλανόδιους ασκούντες την οδοντιατρική, οι οποίοι πωλούν και φάρμακα. Η σχετική εγγραφή βρίσκεται στον τόμο πρακτικών του 1901 και έχει ως θέμα *Η έν Άθηναις Πανελληνίους Οδοντοιατρική Εταιρεία καταγγέλλει ως παρανόμως ασκούντας την οδοντοιατρικήν και πωλούντας συγχρόνως φάρμακα πολλούς πλανώδιους οδοντοιατρούς και αναφέρει τα ακόλουθα*: «Τό Ιατροσυνέδριον έλαβε γνώσιν τής από 19 Φεβρουαρίου 1901 αναφοράς τής Πανελληνίου Οδοντοιατρικής Εταιρείας, δι' ής αύτη καταγγέλλει ότι πολλοί πλανώδιοι οδοντοιατροί εξασκοῦσι τό επάγγελμα του Όδοντοιατροῦ καί πωλοῦσι συγχρόνως καί φάρμακα.

Τό Ιατροσυνέδριον παρατηρεῖ επί του προκειμένου ζητήματος, ότι εις τό επί των Έσωτερικών Υπουργείων ενάποκειται νά ενεργήσῃ επί τής προκειμένης υποθέσεως, <βλ. άρθρον 8ον του από 29 Μαρτίου 1835 Β. Διατάγματος περί πωλήσεως ιατρικῶν>.

Κατ' ακολουθίαν τό σωματεῖον εἶνε γνώμης νά διαβιβασθῇ ἡ προμνημονευθεῖσα αναφορά εις τό επί των Έσωτερικῶν Υπουργείων»²².

Εἶναι πραγματικά περιεργος ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζει το Ιατροσυνέδριο το αίτημα της Πανελληνίας Οδοντιατρικής Εταιρείας. Αν και καθ' ὕλην αρμόδιο ὄργανο, αρνείται να τοποθετηθεῖ ἐπὶ τῆς οὐσίας. Αποφεύγει να καταδικάσει το φαινόμενο και μάλλον αποσιωπά την καταγγελία στο σκέλος το οποίο αναφέρεται στην παράνομη άσκηση τῆς οδοντιατρικῆς. Παραπέμπει το θέμα στο Υπουργεῖο Έσωτερικῶν αναφέροντας λανθασμένα τον τίτλο, την ημερομηνία και το άρθρο στο σχετικό Βασιλικό Διατάγμα. Ο ορθός τίτλος του Β.Δ. εἶναι *Περί άδειας του έπαγγέλλεσθαι τήν ιατρικήν, χειρουργίαν, φαρμακοποιάν, κτηνιατρικήν, οδοντικήν καί μαιευτικήν* (ΦΕΚ. 8/ 9-3-1835) και όχι *περί πωλήσεως ιατρικῶν*. Η ημερομηνία εἶναι η 9η Μαρτίου 1835 και όχι η 29η Μαρτίου και το σχετικό άρθρο εἶναι το 7^ο που αναφέρεται στους οδοντιστές και όχι το 8^ο το οποίο ασχολείται με τους κτηνιάτρους. Βέβαια, δεν αποκλείεται να αποτελεί λάθος εκ παραδρομῆς μιας και οι οδοντιστές με βάση το εν λόγω Βασιλικό Διάταγμα είχαν το δικαίωμα να πωλούν φάρμακα αφού δηλώνεται ξεκάθαρα: *καί νά πωλῇ τά άρμόδια εις διάφορα τῶν οδόντων πάθη ιατρικά*.

Ωστόσο, υπάρχουν κι άλλες ενδείξεις οι οποίες φανερώνουν ότι οι σχέσεις τῆς Πανελληνίας Οδοντοιατρικής Εταιρείας και του Ιατροσυνεδρίου δεν ήταν και οι πλέον αγαστές. Το 1915 η Π.Ο.Ε. υπέβαλε αίτημα για τη χορήγηση αντιγράφων όλων ὅσων έχουν λάβει άδεια οδοντιάτρου από το Ιατροσυνέδριο. Πρόκειται για ένα αυτονόητο δικαίωμα κάθε επαγγελματικής συντεχνίας, πολύ περισσότερο επιστημονικής, η οποία δικαίως επιθυμεί να γνωρίζει ποιοι ασκούν νομίμως το επάγγελμα του οδοντιάτρου και ενδεχομένως να επικοινωνήσῃ μαζί τους. Από την πλευρά του το Ιατροσυνέδριο αρνήθηκε να ανταποκριθεῖ στο αυτονόητο αίτημα τῆς Π.Ο.Ε. με τη δικαιολο-

γία ότι πρόκειται για μια διαδικασία η οποία απαιτεί πολύ χρόνο και ειδικό υπάλληλο. Έτσι εντοπίζεται εγγραφή με θέμα *Περί χορηγήσεως έν αντιγράφω καταλόγου τῶν ὀνομάτων πάντων τῶν λαβόντων άδειαν οδοντοιατροῦ εις τήν οδοντοιατρικήν εταιρείαν*, καταγράφονται δε τα ακόλουθα: *Τό Ιατροσυνέδριον έλαβε γνώσιν του ὑπ' άριθ. 16259 καί από 20 Ἀπριλίου έ. έτους εγγράφου του Διευθ. τῆς Δημοσίας Υγείας καί Δημοσ. Αντιλήψεως δι' οὔ διαβιβάζεται ή από 1 Ἀπριλίου έ. έτους αναφορά τῆς έν Ἀθηναις Πανελληνίου Οδοντοιατρικής Εταιρείας αίτουμένης τήν χορήγησιν έν αντιγράφω καταλόγου τῶν διπλωμάτων πάντων τῶν λαβόντων μέχρι σήμερα τήν άδειαν τῆς εξασκήσεως του οδοντοιατρικού έπαγγέλματος ως καί δυνάμει τίνος διπλώματος έλαβον οὔτοι τήν άδειαν ταῦτην. Τό Ιατροσυνέδριον έχον ὑπ' ὄψιν, ότι διά τήν έρευναν τῶν πρακτικῶν από τῆς συστάσεως του Ιατροσυνεδρίου καί τήν έξ αὐτῶν αντιγραφῆν άποσπασμάτων έν οἷς αναγράφονται τά πτυχία ἢ πιστοποιητικά δυνάμει τῶν ὁποίων εγένοντο δεκτοί εις εξέτάσεις οἱ λαβόντες τήν άδειαν εξασκήσεως του οδοντοιατρικού έπαγγέλματος άπαιτεῖ πολὺν χρόνον και άπασχόλησιν ειδικού υπαλλήλου εἶναι γνώμης νά άπορριφθῇ ή αίτησις τῆς Πανελληνίου Οδοντοιατρικής Εταιρείας»²³.*

Η απασχόληση ειδικού υπαλλήλου αποτελεί πιθανώς μια πρόφαση, καθώς θα μπορούσε εύκολα να καλυφθεῖ με έξοδα τῆς Π.Ο.Ε. Εξάλλου δεν εἶναι η πρώτη φορά όπου καταβάλλονται χρήματα ως δαπάνη για την απασχόληση μελών του Ιατροσυνεδρίου. Εἶναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις κατά τις οποίες μέλη του Ιατροσυνεδρίου έναντι αμοιβῆς προβαίνουν σε έλεγχο οδοντιατρικῶν σκευασμάτων. Παρόμοια θα μπορούσε να συμφωνηθεῖ μεταξύ του Ιατροσυνεδρίου και τῆς Π.Ο.Ε. ώστε το κόστος τῆς απασχόλησης του ειδικού υπαλλήλου να βαρύνει τη δεύτερη.

ΤΟ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΩΣ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΕΠΙ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

Έγινε ήδη αναφορά για την ενασχόληση του Ιατροσυνεδρίου σε ποικίλα οδοντιατρικά θέματα ως θεσμικός ελεγκτικός μηχανισμός. Πράγματι, κατά καιρούς προσέκυπταν ορισμένα ιδιαίτερος ενδιαφέροντα οδοντιατρικά ζητήματα, τα οποία το Ιατροσυνέδριο ως το ανώτατο υγειονομικό ὄργανο ὀφείλε να εξετάσει και κυρίως να αποφανθεῖ ως προς το σκέλος τῆς προάσπισης τῆς δημόσιας υγείας.

Επίσης, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου το Ιατροσυνέδριο καλούνταν να συνδράμει το έργο τῆς Δικαιοσύνης. Χαρακτηριστική εἶναι η περίπτωση όπου το Ειρηνοδικεῖο Τυρνάβου ζήτησε να εξετάσει και να αποφανθεῖ το Ιατροσυνέδριο σε δείγμα εμφρακτικού μεταλλικού υλικού, το οποίο χρησιμοποιούσε οδοντίατρος τῆς περιοχῆς *πρός κάλυψιν βεβλαμμένων οδόντων*^{24, 25}. Από την ανάλυση του δείγματος διαπιστώνεται ότι το χρησιμοποιούμενο εμφρακτικό υλικό ήταν κράμμα χρυσού, αργύρου και χαλκού και το Ιατροσυνέδριο αποφάνθηκε *ὅτι από ὕγιεινῆς άπόψεως δέν αντίκειται ὅπως χρησιμοποιήται διά σφράγισιν οδόντων*²⁶.

Συνεχίζοντας στο ίδιο πνεῦμα εντοπίζονται αναφορές

όπου ζητείται από το Ιατροσυνέδριο η έγκριση πώλησης οδοντοτριμμάτων²⁷ και οδοντοκόνεων²⁸ (Εικόνα 3). Αν και δεν αναφέρεται με σαφήνεια η χρήση τους θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι πιθανότατα πρόκειται για σκόνη χρησιμοποιούμενες για τον καθαρισμό των δοντιών. Η έγκριση δεν ήταν πάντα δεδομένη²⁹, αλλά στην περίπτωση κατά την οποία γινόταν δεκτή η πώληση κάποιου τότε το προϊόν εντασσόταν στην κατηγορία των φαρμάκων και η τιμή του ήταν διατιμημένη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση οδοντόσκονης η οποία αν και έλαβε έγκριση προς πώληση τον Ιούνιο του 1923, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ο οδοντίατρος παρασκευαστής της πέτυχε την αύξηση της τιμής της από 5 σε 8 δραχμές λόγω της αύξησης της τιμής των φαρμάκων³⁰.

Εικ. 3: Εγγραφή η οποία αφορά τον έλεγχο οδοντοτρίμματος. Συνεδρίαση της 23ης Δεκεμβρίου 1915. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 72.

Η εν λόγω οδοντόκονις έλαβε άδεια χρήσης για τον καθαρισμό των δοντιών. Πωλούνταν σε κυτία των 40 γραμμαρίων, στην τιμή των 5 και εν συνεχεία στην τιμή των 8 δραχμών. Το οριζόμενο ποσό για τη διενέργεια ελέγχου εκ μέρους του Ανώτατου Υγειονομικού Συμβουλίου αρχικά ήταν 2.000 δραχμές, αλλά εξαιτίας αδυναμίας καταβολής του από τον οδοντίατρο ο οποίος την εφηύρε, μειώθηκε στις 1.000 δραχμές³¹.

Δεδομένου ό,τι πρόκειται για οδοντόκονι είχε τη μορφή σκόνης και περιείχε τα ακόλουθα συστατικά: Φωσφορικό ασβέστιο 30.0 γραμμάρια, σκόνη Ίριδας 30.0 γραμ., Λακτόζη 30.0 γραμ., Ανθρακούχο μαγνήσιο 3.0 γραμ., Θυμόλη 0.20 γραμ. και 4 σταγόνες ελαίου Μίνθης πιπερώδους³². Άξια μνείας αποτελεί και η πρώτη γνωστή αναφορά σε οδοντόπαστα βιομηχανικά παραγόμενη στην Ελλάδα. Πρόκειται για την Dentophille ή Οδοντοφίλη η οποία παρασκευαζόταν από την Χημική Βιομηχανία Δάφνη. Η οδοντόπαστα ήταν χρήσιμος πρὸς καθαρισμὸν τῶν ὀδόντων ὡς ἀντισηψίαν τοῦ στόματος. Τα δε συστατικά της ήταν: Craie préparée 1250 gr, Eau Distillée 400 gr, Eau oxygénée

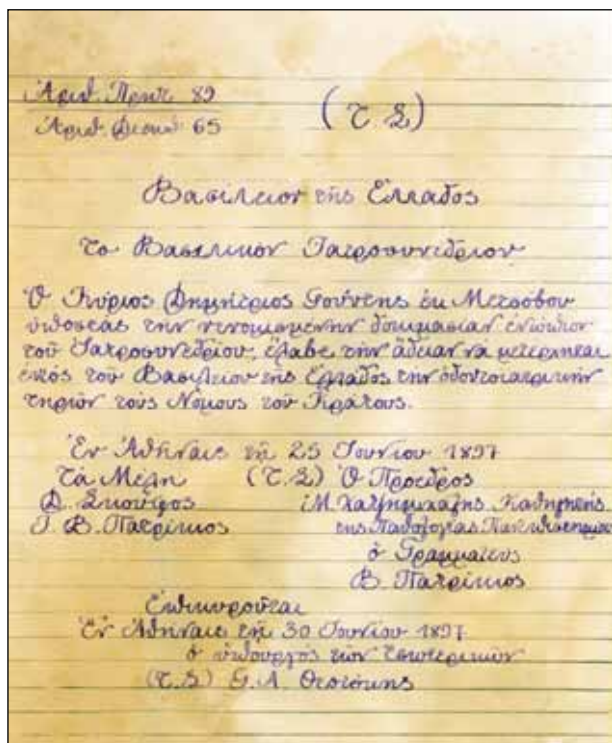
(12 volumes) 200 gr, Glycerine 200 gr, Perborate de Soude 25 gr, Essence de menthe 30 gr, Essence d' anis 10 gr, Essence de néroli 15 gr, Essence de géranium africain 10 gr³³. Από την παρουσίαση τόσο της οδοντοκόνεως όσο και της οδοντόπαστας οφείλουμε να παρατηρήσουμε το εντυπωσιακό στοιχείο ότι μόλις ενάμιση χρόνο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, μια περίοδο εξαιρετικά δύσκολη οικονομικά και κοινωνικά, εντοπίζονται αρκετές αναφορές για φαρμακευτικά σκευάσματα στοματικής υγιεινής. Προφανώς, η παραγωγή τους σχετίζεται με τις αυξημένες ανάγκες στοματικής υγιεινής του ελληνικού πληθυσμού, διότι και στην αγορά των φαρμάκων ή των παρασκευασμάτων με οδοντιατρική χρήση η ζήτηση είναι αυτή η οποία καθορίζει και την προσφορά. Περιέργως μέσα από τα αποκαΐδια της ανείπωτης εθνικής συμφοράς, παρατηρείται αναβάθμιση της οδοντιατρικής κουλτούρας και εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Σημειώνεται ότι η τετραετία 1920 έως 1924 είναι από τις πλέον κρίσιμες της ελληνικής οδοντιατρικής εκπαίδευσης, όπου το Οδοντοϊατρικό Σχολείο αναβαθμίζεται κατά τρόπο που επηρεάζει όλη τη μετέπειτα πορεία του. Η αναβάθμιση είναι απόρροια των απαιτήσεων και των αιτημάτων της κοινωνίας και προφανώς ταυτίζεται με την άνοδο του Βενιζέλου και της αστικής τάξης, αλλά και την ανάπτυξη μιας κουλτούρας περισσότερο ευρωπαϊκής, η οποία περιλάμβανε αρκετά δυτικότερα στοιχεία αισθητικής και υγιεινής.

ΤΟ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ Η ΧΟΡΗΓΗΣΗ ΑΔΕΙΑΣ ΕΞΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΟΔΟΝΤΟΪΑΤΡΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Παρά τη σημαντική προσφορά στην προστασία της Δημόσιας Υγείας σε σχέση με την κυκλοφορία στην Ελλάδα οδοντιατρικών σκευασμάτων, το Ιατροσυνέδριο ήταν κυρίως επιφορτισμένο με τη διενέργεια εξετάσεων για τη χορήγηση άδειας εξάσκησης του οδοντοϊατρικού επαγγέλματος στην Ελλάδα, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις και στο εξωτερικό.

Η άδεια εξάσκησης οδοντιατρικής του Ελληνικού Ιατροσυνεδρίου, τουλάχιστον μέχρι και τη δεκαετία του 1910 πρέπει να αποτελούσε ισχυρό εφόδιο για την εξάσκηση του οδοντιατρικού επαγγέλματος όχι μόνο στην ελληνική επικράτεια, αλλά και σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις του Δημητρίου Φούντη και της Ρεγγίνας Άδαμς (προφανώς πρόκειται για εξελληνισμένη εκδοχή του αγγλοσαξονικού ονόματος Regina Adams).

Ο Δημήτριος Φούντης από το Μέτσοβο φοίτησε στην Οδοντιατρική Σχολή του Δ. Καρακατσάνη και κατόπιν εξετάσεων έλαβε το 1897 από το Ιατροσυνέδριο, την άδεια εξάσκησης της Οδοντιατρικής στην επικράτεια του Ελληνικού Κράτους. (Εικόνα 4) Ωστόσο άσκησε την Οδοντιατρική στα τουρκοκρατούμενα Γρεβενά από το 1898, αλλά και μετά από την απελευθέρωση κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Ενδιαφέρουσα είναι και η εγγραφή των πρακτικών για τη Ρεγγίνα Άδαμς όπου αναφέρεται ότι επιθυμεί να προσέλθῃ εἰς ἐξέτασιν Ὀδοντοϊατροῦ, προκειμένου νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ³⁴. (Εικόνα 5)

Εικ. 4: Άδεια Εξάσκησης Οδοντιατρικής του Δημητρίου Αν. Φούντη εκδοθείσα το 1897.

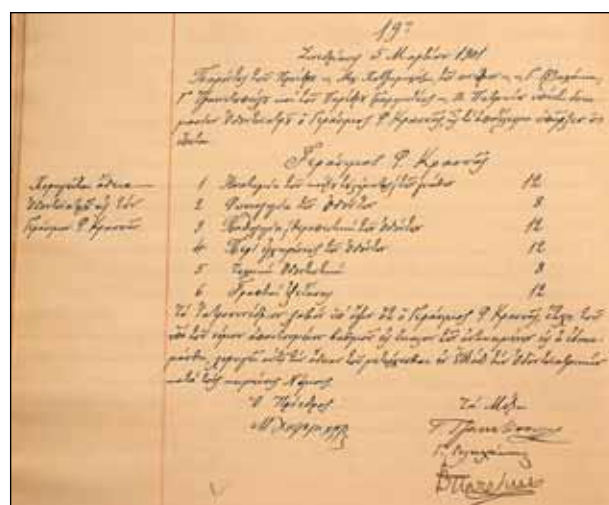

Εικ. 5: Απόσπασμα των πρακτικών όπου φαίνεται η εγγραφή η οποία αφορά την αίτηση της Ρεγγίνα Άδams για απόκτηση άδειας οδοντιάτρου με σκοπό να εξασκήσει το επάγγελμα στην Αίγυπτο. (Συνεδρίαση της 6^{ης} Αυγούστου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 173.)

Από το σύνολο των διαθέσιμων στοιχείων παρατηρείται ότι για την απόκτηση της άδειας οδοντιάτρου προσέρχονταν στο Ιατροσυνέδριο από διάφορες περιοχές, όχι μόνο της απελευθερωμένης Ελλάδας, αλλά και πόλεις εκτός των τότε ελληνικών συνόρων όπως Ιωάννινα³⁵, Κέρκυρα³⁶, Ανδριανούπολη³⁷, Σάμο³⁸ μέχρι και από τη Φιλιππούπολη³⁹. Κάθε υποψήφιος οδοντίατρος για να έχει δικαίωμα συμμετοχής στις εξετάσεις του Ιατροσυνεδρίου, σύμφωνα με το Β.Δ. του 1837 (ΦΕΚ Α 8 - 09.03.1835), όφειλε να είναι πτυχιούχος εγγνωσμένης σχολής ή να έχει διδαχθεί την οδοντιατρική από αναγνωρισμένο και έμπειρο οδοντίατρο⁴⁰. Σε αυτό το νομοθέτημα δεν αναφέρεται συγκεκριμένος τύπος σχολής στην οποία θα έπρεπε να έχει σπουδάσει ο υποψήφιος (ιατρική ή οδοντιατρική), αλλά ούτε καθορίζεται ο χρόνος μαθητείας του υποψηφίου δίπλα στον οδοντίατρο.

Η εξέταση πραγματοποιούνταν είτε στα ελληνικά, είτε σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα την οποία γνώριζαν οι εξεταστές. Η εξέταση ήταν γραπτή και προφορική. Στη γραπτή δοκιμασία ο υποψήφιος όφειλε να αναπτύξει ένα ή δύο από τα συνολικά πέντε εξεταζόμενα γνωστικά αντικείμενα, ενώ η προφορική εξέταση διαρκούσε μία ώρα και περιελάμβανε όλα τα προς εξέταση αντικείμενα, τα οποία ήταν (Εικόνα 6):

- α) Ανατομία του κοίλου του στόματος και των γνάθων
- β) Φυσιολογία των οδόντων
- γ) Παθολογία και θεραπευτική των οδόντων
- δ) Περί έγχειρήσεως των οδόντων
- ε) Τεχνική οδοντιστική

Εικ. 6: Αποτελέσματα εξετάσεων επιτυχόντα υποψηφίου. Συνεδρίαση της 5^{ης} Μαρτίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 66.

Σύμφωνα με έκθεση του οδοντιάτρου Dr. J. Neumann το 1894, ο οποίος δραστηριοποιούνταν στην Αθήνα και περιλαμβάνεται στο βιβλίο World's History and Review of Dentistry του H. Lennhalm, για την απόκτηση της άδειας ασκήσεως οδοντιάτρου στην Ελλάδα ίσχυαν τα εξής: «ο υποψήφιος δεν όφειλε να παρουσιάσει κάποιο έγγραφο για την πιστοποίηση των οδοντιατρικών του γνώσεων, αλλά μόνο ότι είναι Έλληνας ή κατοικεί στην Ελλάδα και να καταβάλει εξέταστρα. Η εξέταση πραγματοποιούνταν από μια επιτροπή του Ιατροσυνεδρίου αποτελούμενη από τέσσερεις ιατρούς και δεν συμπεριλαμβανόταν οδοντίατρος. Η αξιολόγηση περιελάμβανε λίγες ερωτήσεις σχετικά με την ανατομία της άνω και κάτω γνάθου, τα οστά, τους μύες και τα αιμοφόρα αγγεία. Επίσης ο εξεταζόμενος καλείτο να απαντήσει τί θα έπρεπε να πράξει όταν ένας ασθενής υποφέρει από πονόδοντο ή πότε θα έπρεπε να εξαγάγει ένα δόντι ή να νεκρώσει το νεύρο και να σώσει το δόντι, αλλά και τί υλικά θα χρησιμοποιούσε για την έμφραξη των δοντιών και πώς θα το πράξει. Η εξέταση ήταν προφορική, διαρκούσε κατά κανόνα 10 με 15 λεπτά μετά την οποία ο υποψήφιος εφόσον είχε επι-

τύχει ελάμβανε την άδεια να ασκεί οδοντιατρική. Δεν υπήρχε ούτε πρακτική ούτε γραπτή εξέταση»⁴¹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Dr. J. Neumann το 1894 στην Αθήνα δεν υπήρχε Οδοντιατρική Σχολή, αλλά ούτε κάποιος ο οποίος να διδάσκει Οδοντιατρική. Επίσης, δεν υπήρχε Οδοντιατρικός Σύλλογος ή Οδοντιατρικό Περιοδικό. Οι δε εγγεγραμμένοι οδοντίατροι στην Ελλάδα ανέρχονταν στους 45 εκ των οποίων στην Αθήνα ήταν 20. Από την περιγραφή του Neumann προκύπτει αβίαστα ότι το επίπεδο των υποψηφίων ήταν ιδιαίτερα χαμηλό, φαινόμενο το οποίο παρατηρείται και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αι., όπως θα δούμε και στη συνέχεια. Ανάσχεση στην προσέλευση υποψηφίων χαμηλού μορφωτικού επιπέδου αποτέλεσαν οι πιέσεις του Ιατροσυνεδρίου προς την Κυβέρνηση για την έκδοση διατάγματος αποκλειστικά για τους οδοντιάτρους (και όχι τους φαρμακοποιούς ή τις μαίες) με το οποίο προκειμένου να γίνουν δεκτοί οι υποψήφιοι όφειλαν να είναι απόφοιτοι Γυμνασίου⁴². Συγκεκριμένα από το 1896 και μετά οι υποψήφιοι για να αποκτήσουν άδεια εξάσκησης επαγγέλματος υποχρεούνταν να είναι κάτοχοι πτυχίου Οδοντιατρικού Σχολείου, παραρτήματος Ιατρικής σχολής ή πτυχιούχοι αυτοτελούς Οδοντιατρικής Σχολής αναγνωρισμένης από το Ελληνικό Κράτος. Σε αντίθετη περίπτωση κατά την οποία δεν ήταν πτυχιούχοι οδοντιατρικής όφειλαν να είναι απόφοιτοι Γυμνασίου και να έχουν θητεύσει δίπλα σε αναγνωρισμένο οδοντίατρο για τουλάχιστον δύο χρόνια. Η πιστοποίηση της μαθητείας πραγματοποιούνταν με ένορκη βεβαίωση του αναγνωρισμένου οδοντιάτρου ότι ο εν λόγω υποψήφιος έμαθε την οδοντιατρική υπό την επίβλεψή του για δύο χρόνια. Πρόκειται για μια αξίωση, η οποία καταστρατηγήθηκε τόσο από το Υπουργείο Εσωτερικών όσο και από τους υποψηφίους.

Απόρροια του ανωτέρω νόμου ήταν, κατά την πρώτη περίοδο των διαθέσιμων πρακτικών (14 Δεκεμβρίου 1900 - 28 Οκτωβρίου 1902) να εμφανίζονται ελάχιστες εγγραφές για εξέταση οδοντιάτρων. Οι περισσότερες αιτήσεις αφορούν την απόκτηση άδειας άσκησης μαίας ή φαρμακοποιού. Ελάχιστοι λαμβάνουν μέρος στις εξετάσεις του Ιατροσυνεδρίου για την απόκτηση άδειας ασκήσεως του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Το πλέον αξιοπερίεργο γεγονός είναι ότι εντοπίζεται μόλις μια εγγραφή σπουδαστή του Δ. Καρακατσάνη και καμία εγγραφή μαθητή του Μ. Δέρβη θέτοντας υπό αμφισβήτηση το ρόλο των γνωστών ιδιωτικών οδοντιατρικών σχολών, τουλάχιστον μέχρι και την υπό εξέταση περίοδο. Λαμβάνοντας υπόψη και τις εγγραφές των επιτυχόντων των επόμενων περιόδων τίθεται υπό αμφισβήτηση η αναφορά περί 1.500 αποφοίτων της Σχολής Καρακατσάνη^{43, 44}.

Οι εγγραφές είναι πολύ τυπικές και χαρακτηριστικές. Για παράδειγμα αναφέρεται ότι ο Σπ. Καμπούρης, καταγόμενος από τα Ιωάννινα και απόφοιτος του Γυμνασίου της περιφέρειας Ζωσιμαίας Σχολής, προσκόμισε επικυρωμένο αντίγραφο του απολυτηρίου και ένορκη βεβαίωση του ιατρού και αναγνωρισμένου οδοντιάτρου Ι. Παπαδόπουλου ότι ασκήθηκε στο οδοντιατρείο του από τις αρχές Σεπτεμβρίου 1897 έως τα τέλη Αυγούστου 1899 και έμαθε τέλεια την οδοντιατρική⁴⁵.

Ωστόσο, ήδη από τις πρώτες γνωστές εγγραφές γίνονται προσπάθειες να παρακαμφθεί η νομοθεσία του 1896 με την οποία απαιτείται ο υποψήφιος να είναι υποχρεωτικά κάτοχος απολυτηρίου Γυμνασίου. Επί παραδείγματι, εντοπίζεται υποψήφιος οδοντίατρος άνευ απολυτηρίου να νοσεί κατά τα έτη 1899 και 1900 *εκ χρονίων ρευματισμών μετά ύδράθρου αναφαινομένου έκαστο σε καθ' ἀμφοτέρας αρθρώσεις τοῦ γόνατος*. Η νόσος πιστοποιείται με την ένορκη βεβαίωση δύο ιατρών προκειμένου να συμμετάσχει με τις διατάξεις του 1837 οπότε και δεν ήταν απαραίτητη η κατοχή απολυτηρίου Γυμνασίου. Το Ιατροσυνέδριο αν και αρχικά αρνείται να δεχθεί τον συγκεκριμένο υποψήφιο, εν τέλει αναγκάζεται να συμμορφωθεί με την εντολή του Υπουργείου Εσωτερικών και κάνει αποδεκτή την αίτηση του εν λόγω υποψηφίου⁴⁶, ο οποίος εντός μηνός αποκτά την πολυπόθητη άδεια οδοντιάτρου⁴⁷. Η περίπτωση δεν είναι η μοναδική, αλλά μάλλον η συνηθισμένη.

Στην επόμενη περίοδο (1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906) αποτυπώνονται αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία κυρίως για τις δύο ιδιωτικές οδοντιατρικές σχολές. Καταρχάς, σε αντίθεση με την προηγούμενη διετία παρατηρείται κατακόρυφη αύξηση των υποψηφίων οδοντιάτρων με συστηματική εμφάνιση των Καρακατσάνη και Δέρβη.

Την υπό εξέταση περίοδο εντοπίζονται περί τις 57 εγγραφές υποψηφίων οδοντιάτρων, εκ των οποίων μόλις οι 11 διέθεταν απολυτήριο Γυμνασίου. Απεναντίας καταγράφονται 33 υποψήφιοι οι οποίοι δεν διαθέτουν απολυτήριο Γυμνασίου και προσκομίζουν βεβαιώσεις ιατρών ότι έπασχαν από σοβαρές νόσους κυρίως κατά τη διετία 1894 - 1896. Απώτερος στόχος ήταν να γίνουν αποδεκτοί για τις εξετάσεις οδοντιάτρου σύμφωνα με τις διατάξεις του 1837 και όχι του 1896 οπότε και έπρεπε να είναι κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου. Οι ασθένειες τις οποίες επικαλούνται προκειμένου να δικαιολογήσουν τη μη προσέλευσή τους προ του 1896 στις εξετάσεις του Ιατροσυνεδρίου, είναι οι πλέον ευφάνταστες: *κοιλιακός τύφος μεθ' υποτροπής*^{48, 49, 50}, *διαλείποντες πυρετοί*⁵¹, *βρογχοπνευμονία*⁵², *οξείς ρευματισμοί των άρθρων με πυρετούς*^{53, 54, 55}, *υστερία*^{56, 57} και *ενδομητρίτιδα*⁵⁸ είναι οι πλέον συνηθισμένες σοβαρές ασθένειες, οι οποίες πιστοποιούνται από ιατρικές γνωματεύσεις δύο ιατρών για κάθε υποψήφιο. Από το σύνολο των εγγραφών για την περίοδο από 1^η Νοεμβρίου 1904 έως και τη 16^η Μαΐου 1906 εντοπίζονται 19 μαθητές του Δ. Καρακατσάνη, 12 σπουδαστές του Μ. Δέρβη και 7 μαθητές του Δ. Μαυρομιχάλη. Μέχρι σήμερα ήταν γνωστή η δράση του δύο πρώτων και αγνοούνταν η εκπαιδευτική οδοντιατρική δράση του Μαυρομιχάλη. Η ύπαρξη 7 σπουδαστών σε διάστημα 19 μηνών δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία. Ίσως η μαθητεία υπό τον Δ. Μαυρομιχάλη να μην ήταν ιδιαίτερα συστηματική σε σχέση με τις ήδη γνωστές ιδιωτικές σχολές, αλλά σε κάθε περίπτωση είναι υπαρκτή και πρέπει η ιστορική έρευνα να αποσαφηνίσει την εκπαιδευτική του δράση.

Είναι πλέον εμφανές ότι σε αντίθεση με την περίοδο 1900 - 1902 αυξάνεται εκπληκτικά ο αριθμός των υποψηφίων για την απόκτηση άδειας ασκήσεως οδοντιάτρου από το Ιατροσυνέδριο. Πλέον, η απόκτηση άδειας κατόπιν εξε-

τάσεων ευτελίζεται, εφόσον η πλειοψηφία των υποψηφίων δεν διαθέτει ούτε στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις. Ταυτόχρονα, φαινόμενα οικογενειοκρατίας αμαυρώνουν ακόμα περισσότερο το επίπεδο της οδοντιατρικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, καθώς εμφανίζονται ως υποψήφιοι και διπλωματούχοι του Ιατροσυνεδρίου η σύζυγος⁵⁹ και η κόρη⁶⁰ του Δ. Καρακατσάνη, ενώ ο αδελφός του, Παναγιώτης αποτυγχάνει στις εξετάσεις και απορρίπτεται⁶¹. Γενικά είναι σπάνιο να αποτύχει υποψήφιος και από τους 57 υποψηφίους οδοντιάτρους μόλις 4 αποτυγχάνουν στις εξετάσεις.

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι την ίδια περίοδο εμφανίζεται ο Ι. Κρανιώτης, μετέπειτα καθηγητής του Οδοντοϊατρικού Σχολείου, να λαμβάνει άδεια ασκήσεως οδοντιάτρου. Αντίθετα με τα όσα αναφέρει ο Δημητριάδης, δεν παρακολούθησε για περιορισμένο χρονικό διάστημα νυκτερινή Οδοντιατρική σχολή στη Γαλλία⁶², αλλά μαθήτευσε στην ιδιωτική σχολή του Μ. Δέρβη από τον Μάρτιο του 1895 έως το τέλος του 1896. Το χρονικό διάστημα μαθητείας είναι μικρότερο των δύο ετών, όπου σε άλλους υποψηφίους ήταν αιτία απόρριψης της αίτησης συμμετοχής στις εξετάσεις του Ιατροσυνεδρίου. Πιθανότατα ο Κρανιώτης στερούνταν απολυτηρίου Γυμνασίου, γι' αυτό και προσκόμισε ιατρικές γνωματεύσεις δύο ιατρών ότι κατά τον Δεκέμβριο του 1895 έπασχε από ρευματισμούς των κάτω άκρων με αποτέλεσμα να μην μπορεί να συμμετάσχει στις εξετάσεις των οδοντιάτρων πριν από τη δημοσίευση του Β.Δ. του 1896⁶³. Λαμβάνει την άδεια ασκήσεως του οδοντιατρικού επαγγέλματος τον Νοέμβριο του 1905⁶⁴. Ειρήσθω εν παρόδω, ότι δεν είναι η μοναδική φορά κατά την οποία ο Κρανιώτης απασχολεί το Ιατροσυνέδριο. Δεκαοκτώ χρόνια αργότερα, το 1923, ο Η. Αναστασιάδης, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, καταγγέλλει τον Ι. Κρανιώτη, καθηγητή πλέον του Οδοντοϊατρικού Σχολείου, για υπέρογκη χρέωση παρεχόμενων οδοντιατρικών υπηρεσιών⁶⁵. Το Ιατροσυνέδριο αποφάνθηκε ότι δεν ανήκε στην αρμοδιότητα του, αλλά η υπόθεση ήταν δικαστικής φύσεως. Ο Αναστασιάδης προκειμένου να προσφύγει στη Δικαιοσύνη ζήτησε και έλαβε τόσο τα τιμολόγια του Ι. Κρανιώτη, όσο και του μεγάλου αντιπάλου του καθηγητή του Οδοντοϊατρικού Σχολείου Ν. Παπαντωνόπουλου. Δυστυχώς, δε γίνεται μνεία για τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται μεταξύ τους τα τιμολόγια οδοντιατρικών υπηρεσιών των δύο καθηγητών του Οδοντοϊατρικού Σχολείου⁶⁶.

Το Ιατροσυνέδριο αντιστάθηκε σθεναρά στην αποδοχή υποψηφίων στερούμενων απολυτηρίου Γυμνασίου. Άρχισε να απορρίπτει σωρηδόν τις αιτήσεις των υποψηφίων που δε διέθεταν τα νόμιμα προσόντα και να μη λαμβάνει υπόψη τις διαταγές του Υπουργείου Εσωτερικών στο οποίο κατέφευγαν οι μη έχοντες απολυτήριο Γυμνασίου, προκειμένου να καμφθούν οι αντιρρήσεις του. Μάλιστα, τα μέλη του Ιατροσυνεδρίου έφθασαν στο σημείο να υψώσουν το ανάστημά τους αποδοκιμάζοντας την αθρόα υποβολή αιτήσεων για απόκτηση άδειας οδοντιάτρου και απαίτησαν την έκδοση νέου νομοθετήματος με το οποίο θα ορίζεται απολύτως ως προσόν το απολυτήριο Γυμνασίου.

Η πρώτη αντίδραση του Ιατροσυνεδρίου εγγράφεται τον Οκτώβριο του 1905 και έχει ως εξής:

[Θέμα:] «Περί των προσόντων των οδοντοϊατρών»

Τό 'Ιατροσυνέδριον παρατηρούν ότι καί μετά τήν έκδοσιν τοῦ Β.Δ. 1896 τοῦ κανονίζοντος ὡς προσόν τῶν αἰτούντων νά ὑποστῶσι τήν ἐπ' ἀδεία ὀδοντοϊατροῦ δοκιμασίαν τό ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου, ἐξακολουθοῦσιν ἐτι νά προσέρχωνται εἰς ἐξετάσεις ὑποψήφιοι ἐγκυκλοπαιδικῶς ἀμόρφωτοι, δυνάμει τῆς ἐπιεικοῦς ἐρμηνείας τῆς δοθείσης ὑπό τοῦ Υπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, ἔχον δ' ἀνέκαθεν τήν γνώμην ὅτι οἱ μετερχόμενοι τό ἐπάγγελμα τοῦ ὀδοντοϊατροῦ πρέπει νά κέκηνται ποιάν τινα μόρφωσιν ἐγκυκλοπαιδικήν ὅπως δύνανται νά κατανοῶσι τά εἰς τόν ἱατρικόν τοῦτον κλάδον ἀναγόμενα ζητήματα καί μετέρχωνται οὕτω τό ἐπάγγελμα αὐτῶν ἐπ' ὠφελεία τῆς δημοσίας ὑγείας, γνωματεύει νά παρακληθῇ τό Ὑπουργεῖον δι' ἐγγράφου νά προκαλέσῃ νέον Β.Δ., ἐν ᾧ ρητῶς νά ὀρίζηται τό ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου ὡς ἀπαραίτητον ἐφόδιον παντός αἰτούντος νά ὑποστῇ δοκιμασίαν ὀδοντοϊατροῦ, ἀδιαφόρως ἂν οὗτος ἐδιδάχθῃ ἤ ἐξέμαθε τήν ὀδοντοϊατρικήν πρό τῆς δημοσιεύσεως τοῦ μέλλοντος νά ἐκδοθῇ Β. Διατάγματος, ἢ οὔ⁶⁷.

Φαίνεται ότι η αντίδραση του Ιατροσυνεδρίου είχε ως συνέπεια την αύξηση των αιτήσεων των υποψηφίων. Γίνεται δε λόγος για αθρόα υποβολή αιτήσεων ενώ, παρά τις πιέσεις οι οποίες οπωσδήποτε ασκήθηκαν στα μέλη του Ιατροσυνεδρίου, με αποφασιστικότητα τονίζεται λίγους μήνες αργότερα ότι προσόν για τη συμμετοχή στις εξετάσεις οδοντιάτρου είναι η κατοχή απολυτηρίου Γυμνασίου. [Θέμα:] Περί των προσόντων των αίτουμένων νά ὑποβληθῶσιν εἰς ἐξετάσεις ὀδοντοϊατροῦ.

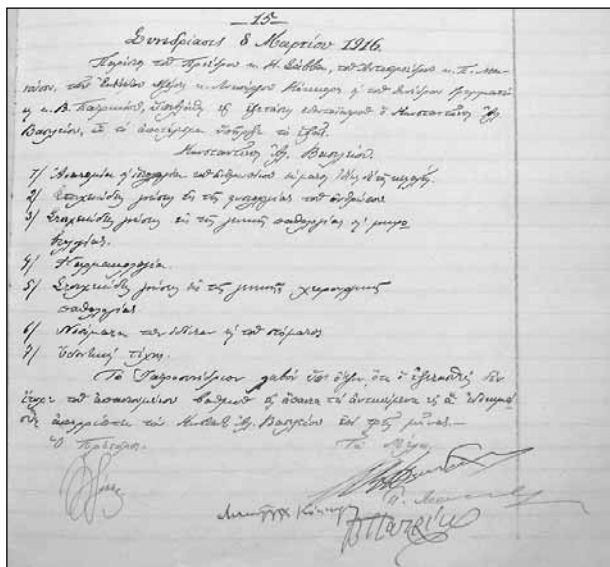
Τό 'Ιατροσυνέδριον ἐν τῇ Συνεδριάσει τῆς (31ης) τριακοστῆς πρώτης Ὀκτωβρίου λαβόν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀθρόως ὑποβληθείσας αἰτήσεις, περί ὑποβολῆς εἰς ἐξετάσεις ὀδοντοϊατροῦ, παρά προσώπων μὴ κεκτημένων τὰ ὑπό τοῦ Β. Διατάγματος ὀριζόμενα προσόντα, ἀλλά ζητούντων νά γίνωσι δεκτοὶ δυνάμει ἐπιεικοῦς τιнос ἐρμηνείας τοῦ μνησθέντος Β. Διατάγματος, παρεκάλεσε τό Ὑπουργεῖον ὅπως προκαλέσῃ τήν ἐκδοσιν νέου Β. Δ. ἐν ᾧ νά ὀρίζηται ἀπολύτως ὡς προσόν παντός μέλλοντος νά ὑποστῇ ἐξετάσεις ὀδοντοϊατροῦ τό ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου. Ἦδη ὑπομνησκόν τῷ Ὑπουργεῖῳ τήν παράκλησίν του ταύτην τό Σωματεῖον, παρακαλεῖ αὐτό ὅπως ἐπιταχύνῃ τήν ἐκδοσιν τοῦ νέου Β. Διατάγματος⁶⁸.

Οι εκκλήσεις του Ιατροσυνεδρίου απέδωσαν το 1909 με αποτέλεσμα να αλλάξει ο τύπος των εξετάσεων και κυρίως τα απαιτούμενα προσόντα των υποψηφίων. Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του Υπουργού Εσωτερικών Ν. Λεβίδι οι αλλαγές επήλθαν με το αιτιολογικό ότι η άσκηση της οδοντιατρικής σχετίζεται με την υγεία του ανθρώπου συνολικά και επομένως δεν απαιτούνται μόνο γνώσεις της οδοντικής τέχνης, αλλά ήταν απαραίτητο να διαθέτουν προπαιδευσιν ἐγκυκλοπαιδικήν καί στοιχειώδεις γνώσεις ἐκ τῆς καθόλου ἱατρικῆς. Για αυτό το λόγο μεταρρυθμίζονται προς το αυστηρότερο οι εξετάσεις και προκειμένου να λάβει μέρος στις εξετάσεις του Ιατροσυνεδρίου για την απόκτηση άδειας εξασκήσεως οδοντιάτρου ο υποψήφιος όφειλε τουλάχιστον να έχει ολοκληρώσει δύο έτη

της Ιατρικής Σχολής και να έχει μαθητεύσει για δύο χρόνια δίπλα σε αναγνωρισμένο οδοντίατρο⁶⁹.

Τα δε εξεταζόμενα μαθήματα ήταν τα ακόλουθα (Εικόνα 7):

- 1) Άνατομία καί ιστολογία του ανθρώπινου σώματος, ιδίως δέ της κεφαλής
- 2) Στοιχειώδεις γνώσεις εκ της φυσιολογίας του ανθρώπου
- 3) Στοιχειώδεις γνώσεις εκ της γενικής παθολογίας καί της μικροβιολογίας
- 4) Φαρμακολογία
- 5) Στοιχειώδεις γνώσεις εκ της γενικής χειρουργικής παθολογίας
- 6) Νοσήματα των οδόντων καί του στόματος
- 7) Οδοντική Τέχνη

Εικ. 7: Αποτελέσματα εξετάσεων επιτυχόντος υποψηφίου μετά την αλλαγή του τύπου των εξετάσεων. Συνεδρίαση της 8ης Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 147.

Το υπ. αριθ. 105 ΒΔ του 1909 είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη μείωση των υποψηφίων στερουμένων απολυτηρίου Γυμνασίου. Από τα διαθέσιμα στοιχεία της περιόδου 16 Αυγούστου 1914 έως 16 Φεβρουαρίου 1917 προκύπτει ότι μόλις ένας ήταν κάτοχος απολυτηρίου Γυμνασίου, 16 ήταν φοιτητές της Ιατρικής, οι οποίοι είχαν περατώσει το δεύτερο έτος σπουδών και 10 ήταν πτυχιούχοι Οδοντιατρικής σχολής της αλλοδαπής, στη συντριπτική πλειοψηφία τους απόφοιτοι της École Dentaire de Paris. Ως παράδειγμα αναφέρονται οι περιπτώσεις των Γ. Καππά, Δ. Κυριακίδη και Α. Πετρίδη. Ο Γ. Καππάς, απόφοιτος του Γυμνασίου της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων, έλαβε την 20^η Ιουλίου 1915 το δίπλωμα της Οδοντιατρικής Σχολής των Παρισίων και υπέβαλε αίτηση στο Ιατροσυνεδριο για να συμμετάσχει στις πρακτικές εξετά-

σεις⁷⁰. Ο Δ. Κυριακίδης, τεταρτοετής φοιτητής της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, υπέβαλε αίτηση συμμετοχής στις εξετάσεις οδοντίατρου. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι τη διετή μαθητεία του Κυριακίδη υπό αναγνωρισμένου οδοντίατρου βεβαιώνει ο Ι. Κορδέλλας, Διευθυντής του Οδοντιατρικού Τμήματος της Πολυκλινικής Αθηνών⁷¹. Η Πολυκλινική ή Αστυκλινική ήταν το Πανεπιστημιακό ίδρυμα στο οποίο ξεκίνησε το Οδοντοϊατρικό Σχολείο τη λειτουργία του το 1916 (Εικόνα 8).

Εικ. 8: Αποδοχή της αιτήσεως του Δ. Κυριακίδη στις πρακτικές εξετάσεις οδοντίατρου όπου φαίνεται ότι ασκήθηκε στο Οδοντιατρικό Τμήμα της Πολυκλινικής. Συνεδρία 2ας Δεκεμβρίου 1915. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 55.

Από τους τρεις υποψηφίους μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρίτοετής φοιτητής της Ιατρικής Α. Πετρίδης, ο οποίος διδάχτηκε επί δύο χρόνια την οδοντιατρική από τον Μ. Δέρβη. Συγκεκριμένα, κατατίθεται στο Ιατροσυνεδριο η υπ. αριθ. 2066 από 26/5/1916 ένορκη βεβαίωση του Μ. Δέρβη με την οποία βεβαιώνει ότι από 28 Ιανουαρίου 1914 έως και τον Μάιο του 1916 ο Πετρίδης ασκήθηκε πρακτικά στο υπό τη διεύθυνσή του οδοντιατρείο. Η εν λόγω εγγραφή δεν είναι η μοναδική. Μόνο στην ίδια συνεδρία εξετάζονται οι αιτήσεις ακόμα δύο φοιτητών της Ιατρικής, οι οποίοι υπήρξαν μαθητές του Μ. Δέρβη κατά το έτος 1916⁷². Υπολογίζεται ότι από τον Αυγούστο του 1914 έως και τον Φεβρουάριο του 1917 περισσότεροι από 10 φοιτητές της Ιατρικής εκπαιδεύονται στην οδοντιατρική υπό τον Μ. Δέρβη. Εκ των πραγμάτων καταρρίπτεται η άποψη των Αιμ. Δημητριάδη⁷³ και Φ. Μήτση⁷⁴ ότι οι Σχολές Καρακατσάνη και Δέρβη αυτοδιαλύθηκαν το 1911 με τη δημοσίευση του ιδρυτικού Νόμου του Οδοντοϊατρικού Σχολείου (3823/11-7-1911), αφού διαπιστώνεται ότι ο Δέρβης δραστηριοποιείται τουλάχιστον μέχρι το 1916 (Εικόνα 9).

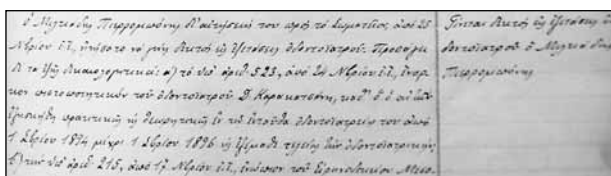
ΤΟ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

Έχει επικρατήσει η άποψη των Δημητριάδη⁷⁵ και Μήτση⁷⁶ ότι οι Δ. Καρακατσάνης και Μ. Δέρβης είχαν ιδρύσει ιδιωτικές οδοντιατρικές σχολές αναγνωρισμένες από το Ια-

Εικ. 9: Αποδοχή της αίτησης της φοιτήτριας της Ιατρικής Μ. Ανδρεοπούλου στην οποία φαίνεται ότι ασκήθηκε από 15 Μαΐου 1914 έως 23 Μαΐου 1916 στο οδοντιατρείο του Μ. Δέρβη. Συνεδρίαση της 31^{ης} Μαΐου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 212.

τροσυνέδριο. Στον αντίποδα, ο Παπαντωνίου χαρακτηρίζει την ιδιωτική σχολή οδοντιατρικής του Δ. Καρακατσάνη σαν ιδιωτικό εργαστήριο αυτοτιτλοφορούμενο ως Σχολή Καρακατσάνη⁷⁷. Από τις δύο αντικρουόμενες θεωρήσεις τα πρακτικά του Ιατροσυνεδρίου επιβεβαιώνουν τη θέση Παπαντωνίου. Το Ιατροσυνέδριο δεν αναγνωρίζει κανένα διπλώμα ιδιωτικής οδοντιατρικής σχολής, αλλά υποβιβάζει τα εν λόγω πτυχία σε πιστοποιητικά άσκησης εργαστηρίων των οδοντιάτρων Μ. Δέρβη και Δ. Καρακατσάνη. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το Ιατροσυνέδριο θεωρούσε ότι οι σπουδαστές των οδοντιατρικών σχολείων ήταν ήμιαμθός διδασκόμενοι και άτελέστατα άσκούμενοι⁷⁸. Στις δε εγγραφές των υποψηφίων οδοντιάτρων οι Καρακατσάνης και Δέρβης αναφέρονται ως οδοντίατροι οι οποίοι πιστοποιούν ενόρκως ότι ο υποψήφιος εξασκήθη πρακτικώς και θεωρητικώς εν τῷ ἐνταύθα οδοντιατρείῳ του⁷⁹ (Εικόνα 10).

Εικ. 10: Απόσπασμα πρακτικών του ιατροσυνεδρίου από το οποίο προκύπτει ότι Δ. Καρακατσάνης πιστοποιεί ενόρκως ότι ο υποψήφιος έμαθε την οδοντιατρική στο οδοντιατρείο του (εξασκήθη πρακτικώς και θεωρητικώς εν τῷ ἐνταύθα οδοντιατρείῳ του). Συνεδρίαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 -16 Μαΐου 1906, σελ. 29.

Η εγγραφή με την οποία αποσαφηνίζεται πέρα από κάθε αμφιβολία η θέση του Ιατροσυνεδρίου σχετίζεται με προσπάθειες «εκ του πλαισίου» αναγνώρισης των πτυχίων των ιδιωτικών σχολών οδοντιατρικής των Μ. Δέρβη και Δ. Καρακατσάνη από την προσωρινή διοίκηση της Σάμου. Όπως είναι γνωστό, από τον Μάρτιο του 1912 έως και την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα (1914) η Σάμος διοική-

θηκε από προσωρινή κυβέρνηση με πρόεδρο τον Θεμ. Σοφούλη. Η κυβέρνηση Σοφούλη φαίνεται ότι χορήγησε άδεια εξασκήσεως οδοντιάτρου εντός της επικράτειας της Σάμου σε απόφοιτο κάποιας εκ των ανωτέρων σχολών. Φαίνεται, επίσης, ότι οι Καρακατσάνης και Δέρβης επικύρωναν από τις διοικητικές αρχές της Σάμου το γνήσιο της υπογραφής τους στα διπλώματα τα οποία χορηγούσαν σε μια προσπάθεια παραπλάνησης και θεώρησής τους ως αναγνωρισμένα από την προσωρινή κυβέρνηση της Σάμου.

Αυτές οι έκνομες ενέργειες προκάλεσαν την οξυτάτη αντίδραση του Ιατροσυνεδρίου με συνέπεια την απαγόρευση εξάσκησης του οδοντιατρικού επαγγέλματος στους υπαίτιους αποφοίτους των ιδιωτικών σχολών Δέρβη και Καρακατσάνη. Γνωματεύει δε ότι για να εξασκηθεί το επάγγελμα του οδοντιάτρου απαιτείται η κατοχή διπλώματος οδοντιατρικής σχολής η οποία να είναι παράρτημα ιατρικής σχολής πανεπιστημίου και όχι πιστοποιητικά άσκησης σε εργαστήρια οδοντιάτρων.

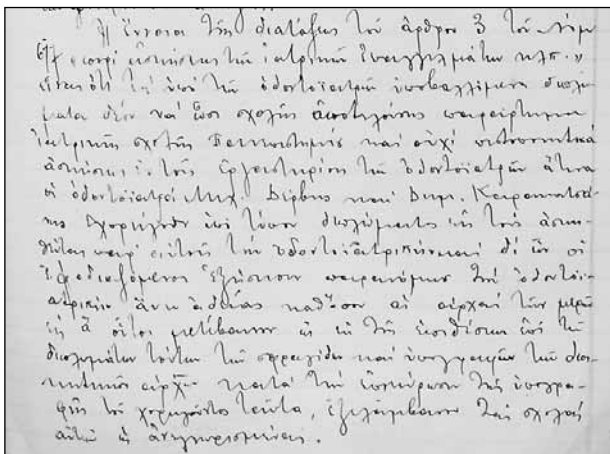
Η σχετική αναφορά με τίτλο *Όπως απαγορευθεί η εξασκήσις του επαγγέλματος του οδοντοίατρού εις τούς στερουμένους επίσημου πτυχίου έχει ως εξής:*

Τό 'Ιατροσυνέδριον έλαβε γνώσιν τῶν διά τῆς ὑπ' ἀριθ. 22234 καί ἀπό 23 Μαΐου ε. έτους διαπεμφθῶτων τῷ σωματείῳ διπλωμάτων τῶν ὑπὸ τῶν οδοντοίατρῶν Μιχαήλ Θ. Δέρβη καί Δημ. Καρακατσάνη χορηγηθέντων εις τούς Συνόδην Λεων. Συνόδην, Θεμιστ. Ελευθεριάδην, Ευστράτιον Παναγ. Καραμφύλην, Γεωργ. Ξ. Γκορτζιώτην, Λάμπρον Κ. Ψαλτίδην καί τοῦ ἀντιγράφου τῆς ὑπὸ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Σάμου χορηγηθείσης ἀδείας εις τόν Κωνστ. Ι. Καραβατάκην νά μετέρχεται τήν οδοντοιατρικήν ἐν Σάμῳ.

Τό 'Ιατροσυνέδριον εις ἐκτέλεσιν τῆς ἄνω διαταγῆς λαμβάνει τήν τιμὴν ν' ἀναφέρῃ τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν τά εξῆς:

Ἡ ἐννοία τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ Νόμου 617 «περί ἀσκήσεως τῶν ιατρικῶν ἐπαγγελμάτων κλπ.» εἶναι ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν οδοντοίατρῶν ὑποβαλλόμενα διπλώματα δέον νά ὦσι σχολῆς ἀποτελούσης παράρτημα ιατρικῆς σχολῆς Πανεπιστημίου καί οὐχί πιστοποιητικά ἀσκήσεως ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν οδοντοίατρῶν ἅτινα οἱ οδοντοίατροί Μιχ. Δέρβης καί Δημ. Καρακατσάνης ἐχορήγουν ὑπὸ τύπου διπλώματος εις τούς ἀσκηθέντας παρ' αὐτοῖς τήν οδοντοιατρικήν καί δι' ὧν οἱ ἐφοδιαζόμενοι ἐξήσκουν παρανόμως τήν οδοντοιατρικήν ἄνευ ἀδείας καθ' ὅσον αἱ ἀρχαί τῶν μερῶν εις ἃ οὗτοι μετέβαινον ὡς ἐκ τῆς ἐπιθέσεως ἐπὶ τῶν διπλωμάτων τούτων τῶν σφραγίδων καί ὑπογραφῶν τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν κατὰ τήν επικύρωσιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ χορηγοῦντος ταῦτα ἐξελάμβανον τὰς σχολὰς αὐτῶν ὡς ἀναγνωρισμένας.

Διό γνωματεύει νά ἀπαγορευθῇ εις τούς Συνόδην Συνόδην, Θεμιστοκλήν Ελευθεριάδην, Ευστράτιον Παν. Καραμφύλην καί Γεώργιος Γκορτζιώτην καί Λάμπρον Ψαλτίδην ἡ ἐξήσκησις τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ οδοντοίατροῦ. Ἐπίσης δέ ν' ἀπαγορευθῇ εις τόν Κωνστ. Καραβατάκην ἡ ἐξάσκησις τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ οδοντοίατροῦ ὅστις ἐλαβεν ἄδειαν ὑπὸ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Σάμου δυνάμει διπλώματος τῆς σχολῆς Καρακατσάνη⁸⁰ (Εικόνα 11).

Εικ. 11: Απόσπασμα Πρακτικών Ιατροσυνεδρίου στο οποίο φαίνεται η άρνησή του να αναγνωρίσει ως πτυχία τα πιστοποιητικά τα οποία χορηγούσαν οι Δέρβης και Καρακατσάνης με τη μορφή διπλωμάτων. Συνεδρίαση 1^{ης} Ιουλίου 1915 3. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 16 Αυγούστου 1914 έως 17 Οκτωβρίου 1915, σελ. 261 262.

ΤΟ ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΧΩΡΕΣ

Το Ιατροσυνέδριο δεν επεκτείνει τη δικαιοδοσία του μόνο στην επικράτεια της προσωρινής κυβέρνησης Σάμου, αλλά όπως ήταν αναμενόμενο και στις λεγόμενες Νέες Χώρες, οι οποίες προσαρτήθηκαν στο ελληνικό κράτος μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους. Η κυβέρνηση με τον Ν. 617/ 23.01.1915 *Περί άσκησης των ιατρικών επαγγελματιών εν ταῖς νέαις Ἑλληνικαῖς χώραις*, επιτρέπει την άσκηση του επαγγέλματος του ιατρού, οδοντιάτρου, κτηνιάτρου και μαίας σύμφωνα με τη νομοθεσία του Ελληνικού Κράτους.

Το Ιατροσυνέδριο επιφορτίστηκε με τον τυπικό έλεγχο των απαιτούμενων εγγράφων των ήδη ασκούντων την οδοντιατρική στις νεοαπελευθερωθείσες ελληνικές περιοχές. Συνήθως απαιτούνταν το πτυχίο της οδοντιατρικής σχολής ή η πρακτική άδεια της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής Κωνσταντινουπόλεως και ένα πιστοποιητικό του οικείου δήμου με το οποίο βεβαιωνόταν για τον συγκεκριμένο οδοντίατρο το έτος έναρξης άσκησης του οδοντιατρικού επαγγέλματος εντός των διοικητικών ορίων του δήμου. Από τα διαθέσιμα στοιχεία διαπιστώνεται η χορήγηση 29 αδειών εξακολουθήσεως ασκήσεως του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Πρόκειται για 25 οδοντιάτρους, οι οποίοι διέθεταν πρακτική άδεια της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής Κωνσταντινουπόλεως και 4 πτυχιούχους της École Dentaire de Paris. Εξ αυτών οι 22 δραστηριοποιούνταν στο δήμο Θεσσαλονίκης, 4 στο δήμο Καβάλας και 4 στη νήσο της Χίου. Ειδικά στο δήμο Θεσσαλονίκης πρέπει να δραστηριοποιούνταν τουλάχιστον 5 οδοντίατροι εβραϊκής καταγωγής και 6 μουσουλμάνοι οδοντίατροι.

ΙΑΤΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ ΟΔΟΝΤΟΙΑΤΡΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Όπως ήταν αναμενόμενο το Ιατροσυνέδριο από την έναρξη της λειτουργίας του επηρεάζει και εν πολλοίς καθορίζει το καθεστώς άσκησης του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Ειδικά μέσω της χορήγησης της άδειας άσκησης οδοντιάτρου προσπαθεί να επιβάλλει την κατοχή απολυτηρίου Γυμνασίου ως ελάχιστο τυπικό προσόν του υποψηφίου οδοντιάτρου. Ταυτόχρονα, ασκεί πιέσεις στην πολιτική ηγεσία ώστε η οδοντιατρική να εξασκεύεται αποκλειστικά από ιατρούς.

Το 1916, ενόψει του υποβληθέντος σχεδίου Νόμου *Περί της λειτουργίας του οδοντιατρικού σχολείου του Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου*, το Ιατροσυνέδριο για ακόμα μια φορά γνωμοδοτεί για τα προσόντα τα οποία πρέπει να διαθέτει ο υποψήφιος φοιτητής του Οδοντιατρικού Σχολείου. Αιτία της εμπλοκής του Ιατροσυνεδρίου ήταν η προσπάθεια της κυβέρνησης να επιτρέψει την εγγραφή στο Οδοντοϊατρικό Σχολείο σε όσους ήταν κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου ή του Βαρβάκειου Λυκείου ή πτυχίου Διδασκαλείου Θηλέων.

Όπως ήταν αναμενόμενο, το ιατρικό κατεστημένο της εποχής, το οποίο εκφραζόταν κυρίως μέσω των καθηγητών της Ιατρικής Σχολής, αλλά και της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών ποτέ δεν αποδέχθηκε την ίδρυση Οδοντοϊατρικού Σχολείου. Είναι χαρακτηριστική η εισηγητική έκθεση για το υπ. αριθ. 105 Βασιλικό Διάταγμα του 1909⁸¹, όπως επίσης τα πρακτικά της συνέλευσης των καθηγητών της Ιατρικής Σχολής⁸², τα πρακτικά της Συγκλήτου⁸³, αλλά και το Υπόμνημα της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών⁸⁴ σχετικά με την ίδρυση του Σχολείου το 1911, όπου θεωρούσαν ως αυτονόητη την άσκηση της οδοντιατρικής από ιατρούς.

Με βάση τα μέτρα και τα σταθμά της εποχής η εν λόγω άποψη δεν πρέπει να θεωρείται ως ακραία, αλλά ως επικρατούσα στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών. Εξαίρεση αποτελούσε κυρίως η Γαλλία. Το 1911 κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου περί της ιδρύσεως του Οδοντοϊατρικού Σχολείου ο τότε Υπουργός επί της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Απ. Αλεξανδρής μπορεί να αντιτάχθηκε σθεναρά κατά της γνωμοδότησης της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, η οποία επιθυμούσε το δίπλωμα οδοντιάτρου να λαμβάνεται μόνο από ιατρούς και να επέβαλε τη δημιουργία του⁸⁵, ωστόσο ποτέ ο ιατρικός κόσμος δεν αποδέχθηκε την ήττα του.

Πέντε χρόνια αργότερα το Ιατροσυνέδριο στη συνεδρίαση της 29^{ης} Μαρτίου 1916, κατά την οποία προήδρευσε ο καθηγητής της Ιατρικής Μ. Σάββας και συμμετείχαν οι καθηγητές της Ιατρικής Χ. Μαλανδρινός, Αυγ. Αιγιαλείδης, Σ. Λιβιεράτος, Κ. Λούρος, Ι. Γεωργιάδης, Αλ. Βουργάζος, Θ. Σταθακόπουλος και το έκτακτο μέλος, επίσης, καθηγητής της Ιατρικής Λ. Κόκκορης, προσπάθησαν και πέτυχαν να καταστήσουν την εισαγωγή στο Οδοντοϊατρικό Σχολείο αποκλειστικό προνόμιο των ιατρών. Τα πρακτικά της συγκεκριμένης συνεδρίας έχουν εξαιρετικό ιστορικό ενδιαφέρον για έναν πρόσθετο λόγο: διότι αναφέρεται ρητά ότι το Ιατροσυνέδριο είναι ο θεσμός ο οποίος *εισηγήθη την ίδρυσιν οδοντοϊατρικού Σχολείου*.

ου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, χωρίς βέβαια να θεωρεῖται ὅτι ἦταν και ὁ μοναδικὸς φορέας πίεσης πρὸς τὴ δημιουργία του. Ὅμως, ἀν λάβουμε ὑπόψιν τὴ θέση τοῦ Αρ. Κούζη, ὅτι στο Ἰατροσυνέδριο οφείλεται μεταξύ ἄλλων: ἡ ἰδρυσις προπαρασκευαστικοῦ σχολείου χειρουργικῆς, μαιευτικῆς καὶ φαρμακοποιίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόνοια τῆς ἰδρύσεως τῆς ἱατρικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐζήτησαν κατόπιν νὰ συστήσωσιν ὅπως ἰδιαιτέραν, τῆς Φαρμακευτικῆς σχολῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς Εταιρείας Ἀθηνῶν⁸⁶, τότε εἴμαστε σε θέση νὰ ἀντιληφθούμε το βαρυσήμαντο ρόλο τὸν ὁποῖο πέραν πάσης ἀμφιβολίας διαδραμάτισε τὸ Ἰατροσυνέδριο και γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ Ὀδοντοιατρικοῦ Σχολείου.

Μπορεῖ τὰ μέλη τοῦ Ἰατροσυνεδρίου νὰ ἐπιθυμοῦσαν τὴ δημιουργία ἐνὸς ὀδοντιατρικοῦ εκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος ἀποκλειστικὰ γιὰ ἱατροὺς ὅπου θὰ ἐξειδικεύονταν στὴν ὀδοντιατρικὴ, ὡστόσο με τὴν εἰσηγήσή τους ἡ ἀρχὴ ἐγίνε. Πλέον τὸ αἶτημα γιὰ τὴ δημιουργία Ὀδοντιατρικῆς Σχολῆς διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν κορυφαῖο υγιεινομικὸ θεσμό τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους και ἦταν θέμα χρόνου ποια κυβέρνηση θὰ προέβαινε στὴν υλοποίηση. Ταυτόχρονα κατέβαλε ἀγῶνα προκειμένου νὰ ἐξυψωθεῖ τὸ ὀδοντιατρικὸ ἐπάγγελμα, ἔστω και μέσω τῆς ἱατρικοποίησής του: [Θέμα:] Γνωμάτευσις περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησ. καὶ Δημοσ. Ἐκπαιδεύσεως ὑποβληθέντος εἰς τὴν Βουλὴν Σχεδίου Νόμου «περὶ ὀδοντοιατρικοῦ Σχολείου».

«Ἐν τῷ ὑποβληθέντι εἰς τὴν Βουλὴν Σχεδίῳ Νόμου, «περὶ συμπληρώσεως, τροποποιήσεως καὶ κωδικοποιήσεως τῆς νομοθεσίας τῶν Πανεπιστημίων», ἐν ἄρθρῳ 12 ἔδαφ. 2 ἀναγράφεται «ἐν τῷ ὀδοντοιατρικῷ Σχολείῳ ἐγγράφονται οἱ φέροντες ἀπολυτήριον Γυμνασίου ἢ τοῦ Βαρβακείου Λυκείου ἢ πτυχίον Διδασκαλείου Θηλέων». Ἐν δὲ τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει σελ. 5 λέγεται «Πρὸς τοῦτοις καθορίζομεν ἐπὶ τὰ κρεῖττον τὰ τοῦ ὀδοντοιατρικοῦ Σχολείου καὶ διανοίγονμεν νέαν ὁδὸν δράσεως εἰς τὰς γυναῖκας ἐπιτρέποντες τὴν ἐγγραφὴν τῶν πτυχιούχων τῶν Διδασκαλείων τῶν θηλέων εἰς τὸ ὀδοντοιατρικὸν Σχολεῖον». Τὸ Ἰατροσυνέδριον ἀνέκαθεν φρονεῖ, ὅτι οἱ ὀδοντοῖατροὶ πρέπει νὰ εἶναι ἱατροί, τοῦτέστιν ἐπιστήμονες τυχόντες ἀρτίως πρότερον ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως, κάτοχοι τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὀδοντοῖατροῦ ἀνατομικῶν, φυσιολογικῶν καὶ ἄλλων ἱατρικῶν γνώσεων, ἀντιστησίας κλπ.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενον τὸ Ἰατροσυνέδριον ἠγωνίσθη ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν μεταρρυθμίσην τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ὀδοντοιατρικὴν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐπέτυχε τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ θεσπισθῇ ὡς προσόν τοῦ ὑποψηφίου δι' ἐξετάσεις ὀδοντοῖατροῦ νὰ ἔχῃ ἀπολυτήριον Γυμνασίου, νὰ τύχῃ δηλαδὴ ἐγκυκλοπαιδικῆς παιδείσεως, εἴτα δὲ ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε οἱ δι' ἐξετάσεις ὀδοντοῖατροῦ ὑποψήφιοι νὰ φοιτήσωσι πρότερον, διακούσωσι μαθήματα καὶ ἀσκηθῶσι, κατὰ τὰ νόμιμα, ἐπὶ δύο συνεχῇ ἔτη ἐν τῇ ἱατρικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ εἰσηγήθη ταυτοχρόνως τὴν ἰδρυσιν ὀδοντοιατρικοῦ Σχολείου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐν ᾧ νὰ διδάσκωνται εἰδικῶς καὶ ἀσκῶνται πρακτικῶς οἱ μέλλοντες ὀδοντοῖατροί. Διότι τὸ Ἰατροσυνέδριον φρονεῖ, ὅτι οἱ μέλλοντες ὀδοντοῖατροὶ πρέπει νὰ σπουδάζωσιν ἐν ἐπι-

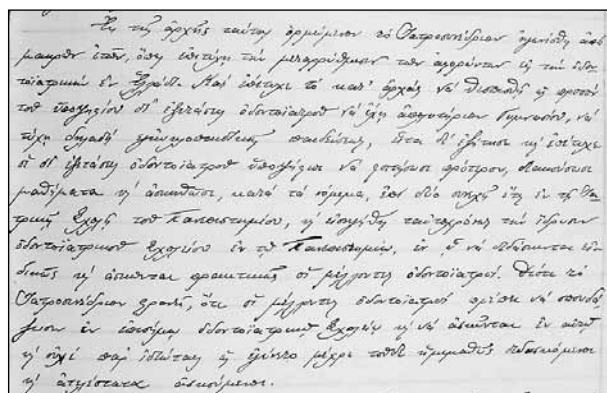
σῆμῳ ὀδοντοιατρικῷ Σχολείῳ καὶ νὰ ἀσκῶνται ἐν αὐτῷ καὶ οὐχὶ παρ' ἰδιώταις ὡς ἐγένετο μέχρι τοῦδε ἡμιμαθῶς διδασκόμενοι καὶ ἀτελέστατα ἀσκούμενοι.

Ἐν τοῦτοις καὶ τὰ προσόντα ταῦτα ἐθεώρησε σήμερον ἀνεπαρκῆ τὸ Ἰατροσυνέδριον. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ὀδοντοιατρικὴ δὲν εἶναι μηχανικὴ μόνον ἐργασία, σκοποῦσα τὴν διόρθωσιν τῶν πασχόντων ὀδόντων καὶ τὴν κατασκευὴν νέων, ἀλλ' ἐρευνᾷ καὶ τὴν θεραπείαν τῶν νοσημάτων τοῦ στόματος καὶ τῶν ὀδόντων, ἐκ τῶν γνώσεων δὲ καὶ τῆς ἐπιμελείας τοῦ ὀδοντοῖατροῦ ἐξαρτᾶται πολλὰκις ἡ υγιεία τοῦ ἀρρώστου, ἂν μὴ καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ. Τούτου ἕνεκα πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀπαιτοῦσι σήμερον παρὰ τῶν ὑποψηφίων ὀδοντοῖατρῶν πλείονα ἐπιστημονικὰ ἐφόδια. Ἐν Ἰταλίᾳ π.χ. ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ρουμανίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις ἡ ἐξάσκησης τῆς ὀδοντοιατρικῆς ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τοὺς ἱατροὺς ἀπαγορευομένης εἰς τοὺς μὴ τυχόντας ἱατρικοῦ διπλώματος, ἔστω καὶ ἂν οὗτοι ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ εἰδικῶς ἐποίησαντο σπουδὰς.

Τὸ μέτρον τοῦτο ἀναγκαίως δεόν νὰ εἰσαχθῇ λοιπὸν καὶ παρ' ἡμῖν. Καὶ ἐνῶ τοιαῦτα κρατοῦσι σκέψεις παρὰ τῷ Ἰατροσυνεδρίῳ περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῶν προσόντων, ἅτινα δεόν νὰ ἔχῃ ὁ ὀδοντοῖατρός, παρετηρήσαμεν ὅτι διὰ τοῦ προμνημονευθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑποβληθέντος εἰς τὴν ψήφον τῆς Βουλῆς Σχεδίου Νόμου ἐπιτρέπεται «ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὸ ὀδοντοιατρικὸν Σχολεῖον τῶν πτυχιούχων τῶν Διδασκαλείων τῶν Θηλέων».

Τὸ Ἰατροσυνέδριον θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ ἀνακοινωθῶσι τὰ ἀνωτέρω τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ παρακληθῇ νὰ μεταρρυθμισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ὁ, τι σχετικὸν πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ ἀσκήσιν τῆς ὀδοντοιατρικῆς ἐν Ἑλλάδι, συμφώνως δηλαδὴ πρὸς ὁ, τι σήμερον ἰσχύει ἐν πάσας ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις⁸⁷ (Εἰκόνα 12).

Τέλος ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Ἰατροσυνεδρίου πιστοποιεῖται ἡ ἐνάρξη λειτουργίας τοῦ Ὀδοντοιατρικοῦ Σχολείου ἀπὸ το ἀκαδημαϊκὸ ἐτος 1916 - 1917. Τὸ Ἰατροσυνέδριον παύει νὰ δέχεται αιτήσεις και νὰ διενεργεῖ ἐξετάσεις γιὰ

Εἰκ. 12: Απόσπασμα Πρακτικῶν ὅπου τὸ Ἰατροσυνέδριον ἀναφέρει τὴς προσπάθειες ποὺ κατέβαλε γιὰ τὴν ἀναβάθμιση τῆς Ὀδοντιατρικῆς καὶ τὴν εἰσηγήσιν δημιουργίας Ὀδοντιατρικοῦ Σχολείου στο Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιον. Συνεδρίαση τῆς 29^{ης} Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ἰατροσυνεδρίου: Ἀπὸ 21 Ὀκτωβρίου 1915 ἕως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 162-164.

την απόκτηση άδειας εξασκήσεως του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Πρόκειται μια αρμοδιότητα η οποία παραχωρείται στο Οδοντοιατρικό Σχολείο και τον διευθυντή του Έκτακτο Καθηγητή Οδοντοιατρικής και Στοματολογίας Λ. Κόκκορη.

[Θέμα:] Ανακοινούται ότι ήρξατο η ισχύς του από 20 Σεπτεμβρίου 1916 Β.Δ. περί λειτουργίας του Οδοντοιατρικού Σχολείου του Έθνικού Πανεπιστημίου και ότι έφεξης το Ιατροσυνέδριον δεν θα δέχεται αιτήσεις οδοντοιατρών προς εξέτασιν.

Εισηγούμενου του κ. Λ. Κόκκορη τό Ιατροσυνέδριον λαμβάνει γνώσιν του από 20 Σεπτεμβρίου 1916 Β.Δ. «περί της λειτουργίας του Οδοντοιατρικού Σχολείου του Έθνικού Πανεπιστημίου».

Κατά τό άρθρον 15 του Διατάγματος τούτου ή ισχύς αυτού άρχεται από της δημοσιεύσεως αυτού εν τη Έφημερίδι της Κυβερνήσεως. Κατ' ακολουθίαν τό Ιατροσυνέδιον φρονεί, ότι έφεξης δεν δικαιούται νά δέχεται εις εξέτασεις οδοντοιατρούς εκτός εκείνων, ους έσχάτως έχει άπορρίψει, μετά την συμπλήρωσιν του χρόνου της άπορρίψεως και της Αγγελικής Περράκη, ήν έδέχθη το Ιατροσυνέδριον κατά την συνεδρίασιν της 14 Ιουνίου 1916 νά εξετασθή κατά Σεπτέμβριον. Μετά τούτο άποσύρεται της συνεδριάσεως ό κ. Λ. Κόκκορης⁸⁸.

Βέβαια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει το Ιατροσυνέδριο και μετέπειτα το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο δεν έπαψαν να μεριμνούν για την προάσπιση του οδοντιατρικού λειτουργήματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αποτίμηση της δράσης του Ιατροσυνεδρίου στο Οδοντιατρικό Επάγγελμα, την Οδοντιατρική Εκπαίδευση και εν γένει στην Ελληνική Οδοντιατρική δεν μπορεί παρά να αξιολογηθεί θετικά. Μέσα από την πορεία του είμαστε σε θέση να σκιαγραφήσουμε τα πρώτα βήματα της Οδοντιατρικής στον Ελλαδικό χώρο και να καταλήξουμε σε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα.

Καταρχάς, μέχρι και τη λειτουργία του Οδοντοιατρικού Σχολείου, το Ιατροσυνέδριο είναι ο φορέας ο οποίος γνωμοδοτεί και σε μεγάλο βαθμό καθορίζει την πορεία της Οδοντιατρικής στην Ελλάδα, τουλάχιστον το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας της. Ωστόσο, αυτή η δράση του γίνεται ερήμην των ασκούντων την Οδοντιατρική, αφού μέχρι το 1915 δεν είχε στη σύνθεσή του ως μέλος οδοντίατρο. Πολύ περισσότερο οι σχέσεις του Ιατροσυνεδρίου με την Πανελλήνια Οδοντιατρική Εταιρεία πιθανότατα δεν ήταν αρμονικές. Αντί να υπάρχει συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων, η επικοινωνία είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Το Ιατροσυνέδριο, όποτε απαιτήθηκε, συνέδραμε τη Δικαιοσύνη και συνέβαλε στην προστασία της Δημόσιας Υγείας σε σχέση με την κυκλοφορία στην Ελλάδα οδοντιατρικών φαρμακευτικών προϊόντων. Ωστόσο, η κύρια δράση του εντοπίζεται στη διενέργεια εξετάσεων για την απόκτηση άδειας ασκήσεως του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Αναντίρρητα το Ιατροσυνέδριο, έστω και μέσω της προσπάθειας υπαγωγής της Οδοντιατρικής σε ειδικότητα της Ιατρικής πίεσε στην αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέ-

δου των υποψηφίων οδοντιάτρων. Αρχικά κατάφερε να επιβάλει ως απαραίτητο προσόν την κατοχή απολυτηρίου Γυμνασίου και όταν πλέον ωρίμασαν οι συνθήκες πέτυχε οι υποψήφιοι να διαθέτουν στοιχειώδεις ιατρικές γνώσεις αλλά και πρακτική εξάσκηση. Κατόρθωσε, δηλαδή, οι υποψήφιοι να έχουν φοιτήσει τουλάχιστον επί δύο έτη στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και ταυτοχρόνως να έχουν ασκηθεί στην οδοντιατρική για δύο έτη υπό την επίβλεψη αναγνωρισμένου οδοντιάτρου. Κυρίως, όμως, το Ιατροσυνέδριο εισηγήθη την ίδρυσιν οδοντοιατρικού Σχολείου εν τω Πανεπιστημίω. Και αυτή είναι η μεγαλύτερη προσφορά του.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι συγγραφείς αισθάνονται την ανάγκη να ευχαριστήσουν για την εξαιρετικά πολύτιμη βοήθεια:

- Α) Το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης και ιδιαίτερα τον Υπεύθυνο των Ιστορικών Αρχείων Δρ. Δημήτρη Μπαχάρα.
- Β) Το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και ιδιαίτερα την Υπεύθυνη Επιστημονικού Έργου Δρ. Χάιδω Μπάγκουλα.
- Γ) Την Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.
- Δ) Την Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους.
- Ε) Το Τμήμα Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη.
- ΣΤ) Την Οδοντιατρική Σχολή Αθηνών και ιδιαίτερα τις κ. Παρ. Κατσούλη-Σακέλλιου και κ. Βασ. Φραγκάκη.
- Ζ) Τον Οδοντίατρο Δρ. Δημήτριο Τρ. Φούντη για τις χρήσιμες πληροφορίες και την παραχώρηση ψηφιοποιημένου αντιγράφου της άδειας άσκησης οδοντιατρικού επαγγέλματος του Ιατροσυνεδρίου του παππού του Δημήτριου Αν. Φούντη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ / REFERENCES

1. *Ανώνυμος*: Περί της καταστάσεως του Ιατρικού Διοργανισμού της Ελλάδος από της άφίξεως της Α.Μ. του Βασιλέως Όθωνος μέχρι της αναβάσεώς του εις τόν θρόνον. Σωτήρ, 81/8-3-1836, σελ. 324.
2. *Πεντόγαλος Γ*: Σχολεία Ιατρικής Παιδείας. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επιστημονική Επιτηρίδα του τμήματος Ιατρικής Σχολής Επιστημών Υγείας. Παράρτημα Αριθ. 128. 1991: 15 - 16.
3. ό.π. υποο. 1
4. Φ.Ε.Κ. Α 14/1833
5. Συνεδρίαση της 3ης Απριλίου 1915. Βιβλίο Πρακτικών Ιατροσυνεδρίου από 16 Αυγούστου 1914 έως 17 Οκτωβρίου 1915. Σελ. 102.
6. *Μήτσος Φ*: Αναδρομές και Μνήμες: Από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής. Αθήνα: Omni Press. 1993: 54.
7. *Bowman St*: The jews in Greece. Στο Clogg R. (εκδ.) Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society. C. London: Hurst & Co. Publishers. 2002: 67.

8. *Ανώνυμος*: Περί της καταστάσεως του Ίατρικού Διοργανισμού της Ελλάδος από της άφιξεως της Α.Μ. του Βασιλέως Όθωνος μέχρι της αναβάσεως του εις τόν θρόνον. Σωτήρ, 81/8-3-1836, σελ. 325.
9. Συνεδρίαση της 7ης Μαρτίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 89.
10. *Δαρδαβέσης Θ*: Η ιστορική πορεία του Υπουργείου Υγείας στην Ελλάδα (1833-1981). Ιατρικό Βήμα. 2008;(4): 52.
11. Συνεδρίαση της 23ης Νοεμβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 264 - 265.
12. *Κουζης Α*: Αί μετά τήν ίδρυσιν του Βασιλείου της Ελλάδος πρώται αρχαί υγειονομικής πολιτικής καί οργανώσεως της δημοσίας υγείας επί τη βάσει των άνεκδότων χειρογράφων πρακτικών του Ιατροσυνεδρίου. Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών. τομ. 21. 1947: 61 - 91.
13. Συνεδρίαση της 29ης Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 161 - 162.
14. Συνεδρίαση της 17ης Οκτωβρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 168.
15. ό.π. υποσ. 18.
16. Συνεδρίαση 25ης Αυγούστου 1905 Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 147
17. ό.π. υποσ. 20.
18. Συνεδρίαση της 31ης Ιανουαρίου 1906. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 253.
19. Συνεδρίαση της 20ης Μαΐου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 117.
20. Συνεδρίαση της 12ης Ιανουαρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 55.
21. Συνεδρίαση της 9ης Απριλίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 85.
22. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 49.
23. Συνεδρίαση της 13ης Μαΐου 1915. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου, 16 Αυγούστου 1914 - 17 Οκτωβρίου 1915, σελ. 188 189.
24. Συνεδρίαση της 5ης Οκτωβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 191 - 192.
25. Συνεδρίαση της 16ης Οκτωβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 208.
26. Συνεδρίαση της 18ης Φεβρουαρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 372.
27. Συνεδρίαση της 23ης Δεκεμβρίου 1915. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 72.
28. Συνεδρίαση της 13ης Ιουνίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 103 - 104.
29. Συνεδρίαση της 16ης Φεβρουαρίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 125.
30. Συνεδρίαση της 2ας Νοεμβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 234.
31. Συνεδρίαση της 16ης Οκτωβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 208.
32. Συνεδρίαση της 13ης Ιουνίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 103 - 104.
33. Συνεδρίαση της 14ης Δεκεμβρίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 293.
34. Συνεδρίαση της 6ης Αυγούστου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 173.
35. Συνεδρίαση της 18ης Ιανουαρίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 29.
36. Συνεδρίαση της 26ης Φεβρουαρίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 57.
37. Συνεδρίαση της 30ης Σεπτεμβρίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 472.
38. Συνεδρίαση της 15ης Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 έως 16 Μαΐου 1906, σελ. 15.
39. Συνεδρίαση της 3ης Δεκεμβρίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 275.
40. Φ.Ε.Κ. Α 8 - 09.03.1835.
41. *Lennmalm H*: World's History and Review of Dentistry: From the most reliable and authentic resources available. A compendium of facts and historical data regarding the dental profession. Chicago. W.B. Conkey Company. 1894: 298 - 299.
42. Φ.Ε.Κ. Α 121 - 14.10.1896.
43. *Δημητιάδης Αμ*: Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής: Επάγγελμα - Επιστήμη 1834 - 1989. Ε.Ο.Ο. Αθήνα 1989: 226.
44. *Μήτσης Φ*: Αναδρομές και Μνήμες: Από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής. Αθήνα. Omni Press. 1993: 318.
45. Συνεδρίαση της 14ης Δεκεμβρίου 1900. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 29.
46. Συνεδρίαση της 26ης Φεβρουαρίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 62.
47. Συνεδρίαση της 5ης Μαρτίου 1901. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 14 Δεκεμβρίου 1900 έως 28 Οκτωβρίου 1902, σελ. 66.
48. Συνεδρίαση της 15ης Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 15, 17.
49. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 40.
50. Συνεδρίαση της 24ης Ιανουαρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 57.
51. Συνεδρίαση της 29ης Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 29.
52. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 38.
53. Συνεδρίαση της 22ας Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 23.
54. Συνεδρίαση της 29ης Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 29.
55. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 39.
56. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 38.
57. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 40.
58. Συνεδρίαση της 31ης Ιανουαρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 69.
59. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 68.

60. Συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 64.
61. Συνεδρίαση της 4ης Απριλίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 95.
62. Δημητριάδης Αιμ: Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής: Επάγγελμα - Επιστήμη 1834 - 1989. Ε.Ο.Ο. Αθήνα 1989: 150.
63. Συνεδρίαση της 17ης Οκτωβρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 178 - 179.
64. Συνεδρίαση της 21ης Νοεμβρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 215.
65. Συνεδρίαση της 6ης Ιουνίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 91.
66. Συνεδρίαση της 13ης Ιουνίου 1923. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου - Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου: Από 21 Μαρτίου 1923 έως 3 Μαρτίου 1924, σελ. 94.
67. Συνεδρίαση της 31ης Οκτωβρίου 1905. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 95.
68. Συνεδρίαση της 23ης Οκτωβρίου 1906. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 247 248.
69. Φ.Ε.Κ. Α 105 - 12.05.1909.
70. Συνεδρία 22ας Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 158.
71. Συνεδρία 2ας Δεκεμβρίου 1915. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 55.
72. Συνεδρίαση της 31ης Μαΐου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 212 - 213.
73. Δημητριάδης Αιμ: Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής: Επάγγελμα Επιστήμη 1834 - 1989. Αθήνα: Ε.Ο.Ο. 1989: 228.
74. Μήτσης Φ: Αναδρομές και Μνήμες: Από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής. Αθήνα: Omni Press. 1993: 323.
75. Δημητριάδης Αιμ: Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής: Επάγγελμα Επιστήμη 1834 1989. Αθήνα: Ε.Ο.Ο. 1989: 226.
76. Μήτσης Φ: Αναδρομές και Μνήμες: Από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής. Αθήνα: Omni Press. 1993: 312, 324.
77. Παπαντωνίου Ε: Η εξέλιξις τῆς Ἑλληνικῆς Ὀδοντιατρικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν (1921-1971). Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίς τῆς Ὀδοντιατρικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Αθήνα: ΕΚΠΑ. 1972; (1): 7 - 16.
78. Συνεδρίαση της 29ης Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 163.
79. Συνεδρίαση της 27ης Νοεμβρίου 1904. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 1 Νοεμβρίου 1904 - 16 Μαΐου 1906, σελ. 29.
80. Συνεδρίαση 1ης Ιουλίου 1915 3. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 16 Αυγούστου 1914 έως 17 Οκτωβρίου 1915, σελ. 261 - 262.
81. Φ.Ε.Κ. Α 105 - 12.05.1909.
82. Συνεδρία της Ιατρικής Σχολής της 27ης Απριλίου 1911. Πρακτικά Ιατρικής Σχολής από 17-9-1908 έως 11-4-1915, σελ. 126 - 127.
83. Συνεδρίαση της Συγκλήτου της 11ης Μαΐου 1911. Πρακτικά Συγκλήτου Εθνικού Πανεπιστημίου, Τόμος 29, σελ. 298.
84. Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, Φάκελος 173/50, Ὑπόμνημα εἰς τὸ σχέδιον νόμου περὶ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἰατρικῆς Ἑταιρείας, 25 Απριλίου 1911, σελ. 16.
85. Βουλή των Ελλήνων, Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλῆς, Συνεδριάσεις 111 της 17ης Ιουνίου 1911, σελ. 3001 .
86. Κουζης Α: Αἱ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος πρώται ἀρχαὶ ὑγειονομικῆς πολιτικῆς καὶ ὀργανώσεως τῆς δημοσίας ὑγείας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνεκδότων χειρογράφων πρακτικῶν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου. Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών. τομ. 21. 1947: 66.
87. Συνεδρίαση της 29ης Μαρτίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 162-164.
88. Συνεδρίαση της 6ης Οκτωβρίου 1916. Πρακτικά Ιατροσυνεδρίου: Από 21 Οκτωβρίου 1915 έως 16 Φεβρουαρίου 1917, σελ. 277.

Διεύθυνση για επικοινωνία:

Corresponding author:

Δ. Κουτρούμπας

D. Koutroumpas

e-mail: dkoutrou@dent.uoa.gr